

Ἡ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

3 Σεπτεμβρίου 1843 — 3 Σεπτεμβρίου 1893.

Ἡμῖς συμπληροῦται αἰὼν, ἀφ' ὅτου, διὰ στασιαστικοῦ καταναγκασμοῦ, ἐπέβληθη εἰς τὸν Ὀθωνα τὸ μεταξὺ Λαοῦ καὶ Βασιλείας συνταγματικὸν συμβόλαιον. Ἡμῖς εἰς ἑκατονταετηρίδος πολιτικὸν συνταγματικὸν βίον διηύσαμεν οἱ Ἕλληνες· λόγῳ δὲ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ καὶ τῆς γενικωτέρας ἰσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς σημασίας, τὸ κίνημα τοῦ 1843 παρίσταται ὡς γεγονός κεφαλαῖωδες οὐ μόνον τῆς περιπετειώδους βασιλείας τοῦ Ὀθωνος, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἔθνους ζωῆς ἀφ' ὅτου ἐκηρύχθη καὶ ἀνεγνωρίσθη ἀνεξαρτησιότης. Ἡ πρώτη πεντηκονταετηρίς τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος ἐπῆλθεν ἤδη. Ἐπὶ τῇ πεντηκοστῇ δὲ ταύτῃ πολιτικῇ ἐπετηρίδι συνοψίζω, ἐκ τῶν προγεφύρων ἀντλῶν πηγῶν, τὰ κατὰ τὴν παρασκευὴν, τὴν ἀφετηρίαν καὶ τὴν ἰδρυσιν τοῦ Συντάγματος ἐν Ἑλλάδι· ἐπιτροχάδην ἀπτόμενος τῶν γεγονότων, καὶ ἀποφεύγων νὰ εἰσδύσω εἰς κρίσεις καὶ λεπτομερείας, τὸ μὲν διότι ἡ μακρὰ κριτικὴ ἔρευνα ἀνάγεται εἰς τοῦ ἱστορικοῦ τὴν ἀποκλειστικὴν σφαῖραν, τὸ δὲ διότι ἡ φύσις καὶ ὁ χῶρος τοῦ περιοδικοῦ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐνθαρρύνῃ τυχὸν παραπλησίαν διαθέσιν.

Α'.

Ὁ διατρέγων τὰ κατὰ τὸν Ἀγῶνα ψηφισθέντα ὑπὸ τῶν διαφόρων Συνελεύσεων πολιτεύματα, ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ σημειώσῃ τὸ σταθερὸν φαινόμενον, ὅτι ψυχὴ καὶ ἔννοια κυριεύουσα ἀπάντων τῶν πολιτευμάτων ἐκείνων, ἢ τὸ ἢ πρὸς τὴν αὐτοδιοίκησιν καὶ τὴν δημοκρατικὴν ἐλευθερίαν τάσις τοῦ Λαοῦ, ἢ ὑπὸ τὴν αἰρέσιν τοῦ ἐθνικοῦ ἐλέγχου ἀπονεμομένη, ὡς αἰς ἀπενέμετο, ἐξουσία τῶν πολλῶν εἰς τοὺς ὀλίγους, καὶ ἡ καταφανὴς θέλησις τοῦ Ἔθνους νὰ μετέλθῃ ἀμέσως καὶ εὐρέως τῆς διευθύνσεως τῶν ἰδίων τυχῶν. Ἡ δυσπιστία, οὐσιώδης τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος χαρακτηριστικὸν καὶ στοιχεῖον, φαίνεται ἐλαύνουσα ἐν παντὶ τοὺς ἀστοιχειώτους πολιτικῶς καὶ ἀπερίττους τοῦ Ἀγῶνος ὀπλίτας, καὶ εἰσηγομένη αὐτοῖς ἄκραν φειδῶ περὶ τὴν μεταβίβασιν τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἔθνους εἰς τὰς χεῖρας ἐγκρίτου ὀλιγαρχίας διὰ τῶν ἀρετῶν αὐτῆς καὶ τοῦ ἐναργοῦς πατριωτισμοῦ δικαιομένης εἰς ἀνε-

πιφυλάκτον πίστιν. Προῖόν αὕτη τῆς φύσεως τοῦ Ἑλλήνος, φιλοπρώτου καὶ ἀλαζόνας, νῦξύνθη κατὰ τοὺς μοιραίους χρόνους οὗς τὸ πρόσθεν εἶχε διατρέξει τὸ ἐξεργηγεμένον Ἔθνος· φύσις δὲ καὶ ἀνάγκη, ἐντείνασαι καὶ συμπληρώσασαι ἀλλήλας, ἐπύξθησαν τὴν ἔμρυτον καχύποπτον κλίσιν, ἐνέπνευσαν δὲ καὶ ἐκραταίωσαν εἰς τὸ Ἔθνος, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας καὶ τῆς παγκοῖνου δράσεως, τὸ ἀρχέγονον ζηλότυπον αἰσθημα τοῦ μὴ παραιτεῖσθαι ὑπὲρ ὀλίγων τῶν ἰδίων δικαιωμάτων, καὶ τοῦ ἀσκειν ἄγρυπνον ἐποπτεῖαν, καὶ δὴ τυραννίαν ἐπὶ τῶν ἐντολοδόχων αὐτοῦ, ὡς αἰς ἐκρίνετο ἀναπόδραστος ἢ εἰς τοὺς κορυφαίους μεταβίβασις ὑπὸ τοῦ λαοῦ μέρος ἢ ὅλου τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἔθνους. Τὸν Μάϊον τοῦ 1821 ἀνευρίσκομεν τὸ πρῶτον ἐπίσημον ἐθνικὸν ἔγγραφον, τὸ ὑπὸ τὸ σύνθημα τῆς «Πατρίδος» ὑπογραφέν ἐν τῇ μονῇ τῶν Καλτεζῶν, ἧτις, μετὰ τῆς ἄλλης γεραρᾶς παρὰ τὰ Καλάβρυτα, εἶδει νὰ ἀναγνωρισθῶσιν ὡς ἐθνικὰ μνημεῖα, καὶ ὡς τοιαῦτα νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς ἐντίμους ἐξαίρεσεις καὶ προνομίας. Ἡ πράξις τῶν Καλτεζῶν εἶναι ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀξιοσημειώτος. Ἐγγράφον ἱστορικώτατον, προσέγγει ὡς Ἡὼς, εἰς οἰωνίζουμένην Αὐγὴν ἐθνικὴν. Παρατηρήσεως ἄξιον εἶναι, ὅτι οἱ εἰς τὴν Μονὴν συνελθόντες «ἐχόντες καὶ τὴν γνώμην καὶ ὅλων τῶν λοιπῶν ἀπόντων μελῶν» θεσπίσαντες ὅσα τὸ καταναυκτικὸν τοῦτο ἔγγραφον διαλαμβάνει περιέλαβον καὶ ρητὸν ὅρον ἐν τῇ πράξει καθ' ὃν ἢ εἰς τὰ νεύματα τῆς ἐκλεγθεῖσης ἐπιτροπῆς ὑπακοὴ «θέλει ἔχει τὸ κύρος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπολιτσᾶς, καὶ δευτέρας κοινῆς σκέψεως!». Ἐν τῇ ἐπιφυλάξει ταύτῃ, τῇ δυναθείσῃ νὰ ἐπιφοιτήσῃ καὶ νὰ ὑπερισχύσῃ κατὰ τοὺς χαλεπωτάτους ἐκείνους καιροὺς, καὶ τὰς δεινὰς συνθήκας ὑφ' ἃς ἀνέτελλον, διαγιγνώσκει τις τὴν φύσιν τοῦ Ἑλλήνος, καὶ τὰς ἀστικὰς ἀντιλήψεις του. Τὴν πολιτειακὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ παρέσχεν ὑπὸ ὄρους ἀποστέρων δὲ τὴν δικτατορίαν ἀνέχεται, ἐν τῇ ἀναποδράστῳ ἀνάγκῃ, αὐτὴν, ἀμβλύων ὅμως τὴν δυνάμιν τῆς διὰ τῆς περιστολῆς τῆς διαρκείας καὶ τοῦ καταλογισμοῦ τῆς εὐθύνης. Ἀνετρέξαμεν σκοπίμως εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην τῆς ἀνοργάνου ἔτι συστάσεως σωματείου καὶ πράξεως ὑποτυπούσης τὸ ἀρχόμενον δημόσιον δίκαιον ἔθνος ἀγωνιζομένου, ὅπως ἐνδείξωμεν — καίτοι οἱ Ἕλληνες πάντες ἀλληλογνωρίζομεθα — τὰς ἐμφύτους τοῦ Ἔθνους ροπὰς, εὐθὺς ἀμέσως σαφῶς καὶ ἀναμφισβητήτως ἐκδηλωθείσας, καὶ τὴν ἀναλλοιώτως ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων κρατοῦσαν ἀρχὴν τῆς μετοχῆς τῶν πολλῶν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας, ἀρχὴν ἧτις καὶ κατὰ τύπον καὶ κατ' οὐσίαν ἐπιζήσασα καὶ ἐφαρμοσθεῖσα καθ' ἅπαντα τὰ μακρὰ διάμεσα στάδια τῆς ὀδυνηρᾶς τοῦ Ἔθνους ζωῆς, ἀνέστη καὶ ἐκράτησεν ἰσχυρότερον, ὡς ἀπαύγασμα ἀναπόδραστον τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν παραδόσεων τοῦ Ἔθνους, εἰς τὴν πρώτην ἐπίκαιρον καὶ ἐπίσημον ἀφετηρίαν.

Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, τὸ Σύνταγμα τοῦ Ἀστρους, τὸ Σύνταγμα τῆς Τροιζῆνος, αἱ

Ἱ Συλλογὴ Μάμουκα Τόμ. Α'. Σελ. 3—4.

ἄλλα· εἰδικώτεροι ἢ γενικώτεροι πρὸ ἢ μετὰ Συνελεύσεις τῶν Κοινοτήτων ἢ τοῦ Ἔθνους διαπρυσίως ἀνέδειξαν ἐπικρατοῦσαν τὴν ἰδέαν τοῦ εὐρέως καὶ ἀπ' εὐθείας μετέχειν τοὺς πολλοὺς ἐν τῇ διοικήσει τῶν κοινῶν. Οὐχὶ ὅπως ἐξάρω ἢ ὅπως ψέξω τὴν ἀκατανίκητον ταύτην τάσιν, ἀλλὰ διότι ὑπάρχει, σημειῶ ἰδιαιτέρως αὐτήν. Δυσχερῶς ἢ φιλόπρωτος Ἑλληνικὴ φύσις ἐνδίδει καὶ εἰς τὴν μᾶλλον μεμαρτυρημένην ὑπεροχήν· ὅταν δὲ ἡ ὑπεροχὴ αὕτη βουλεύεται αὐταρχικῶς, κἂν ἐνίοτε ὁ Ἕλληνας φαίνεται ἀνεχόμενος τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἐνός, ἀναζητεῖ ὅμως φριμάσσων εἰς τοὺς τύπους τὴν θεραπείαν καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς ἰδέας, ἣτις μένει πάντοτε ἡ κυριεύουσα· ὅτι τὴν δύναμιν τοῦ ὁ εἰς ἐκεῖνος ἀρύεται ἀπὸ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς ἐγκρίσεως τῶν πολλῶν. Ὁ Καποδίστριας καὶ οἱ κράτιστοι τοῦ Ἀγῶνος πολιτευταὶ ὑπέστησαν μέχρι σκληρότητος τὴν τάσιν τοῦ Ἔθνους νὰ ὑποκαθίσταται εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν ἰδίων ὑποθέσεων. Τῆς αὐτῆς ἐμφύτου καὶ ἀκαταμαχίτου ῥοπῆς θῆμα ἔπεσεν ὁ Ὄθων. Νεανίσκον ἐδέχθη αὐτὸν ἀσκεπῆς Ὀμηρικὴ γενεὰ καμφθεῖσα, ἡ χαλυβδίνος ἐκείνη, πρὸ τῆς μορφῆς τοῦ βασιλέως καὶ τῶν γοητειῶν καὶ τῶν ἰδεῶν ἅς ἐξεπροσώπει. Τῆς πρώτης ὅμως ἐντυπώσεως παρελθούσης, τὰ ἐνστικτα τοῦ Ἔθνους ἀνέκτησαν τὸ ἐκὼτῶν κύρος. Τὰς συγκεντρωτικὰς τάσεις τῆς Ἀντιβασιλείας διέσεισαν ἐπικίνδυνοι ἐσωτερικοὶ κλονισμοὶ ἀθρόοι ἐπακολουθήσαντες πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν καὶ τὴν εὐνομον τοῦ Ἡγεμόνος κυβέρνησιν. Ὁ ἀκόρεστος πόθος, ὁ ἐκ φύσεως καὶ παραδόσεως ἀδιαλείπτως τρεφόμενος, τοῦ μετέχειν τοὺς πολλοὺς εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν, καὶ τοῦ κανονίζειν τὰς ἐαυτῶν τύχας διὰ τῆς ἰδίας ἀνεπηρέαστου βουλήσεως, σφοδρότερος ὁσημέραι ἤλισκε τὰς ψυχὰς, παρὰ πάντα δὲ τὰ φιλελεύθερα νομοθετήματα, ἅτινα κατεστάθησαν ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς ἀβιάστου πρωτοβουλίας τοῦ Ἡγεμόνος πηγάσαντα, καὶ ἄνευ τῆς μετασχῆς τοῦ Ἔθνους, ἡ δυσπιστία ὅμως πρὸς τὸν βασιλέα, δεξιῶς καλλιεργουμένη καὶ ἐξῶθεν, ἐκραταιοῦτο ὁσημέραι, καὶ ἤδη ἡ παραχώρησις Συντάγματος εἰς τὸ Ἔθνος εἶχεν ἀποβῆ τὸ σύνθημα ὑφ' ὃ ἐσκέπτετο τὸ Ἔθνος, εἰργάζετο καὶ ἠύχετο. Τιμῆ τὴν μνήμην τοῦ Ὄθωνος ἡ ἐφεκτικότης αὐτοῦ περὶ τὸ παρασχεῖν μείζονας πρὸς τὴν χώραν ἐλευθερίας, καὶ δὴ Σύνταγμα, ἐὰν ἐφρόνει ὅτι πολιτεία τοιαύτη θὰ ἐτραυματίζεν ἀνηκέστως τὸν ἐθνικὸν βίον, καὶ θὰ ἐπεβράδυνε τὴν πλήρωσιν τῶν ἰδανικῶν αὐτοῦ. Εἰς τὴν φεγγοβολίαν ὅμως τῆς τιμῆς ταύτης ὑποκαθίσταται ἡ σικὰ ὅτι· δὲν ἀπεσῆρη τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς ὁπότε τοῦ Συντάγματος ἡ παραχώρησις, εἰς ζήτημα ἀδιαταράκτου ἐσωτερικοῦ βίου ἀναθεῖσα, ἀπέβη ἀναπόδραστος, καὶ ὅτι, παραχώρησας αὐτὸ τὸ ἐπεβουλεύθη συστηματικῶς καὶ διαρκῶς εἶτα, ὡσεὶ ἂν ἤθελε νὰ ἐκδικηθῆ διὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐβιάσθη νὰ τὸ παραχωρήσῃ, καὶ ὡσεὶ ἂν ἐβουλεύθη νὰ ἐγκαθιδρύσῃ νέον εἶδος ἀντιπροσωπευτικοῦ πολιτεύματος, βάσιν ἔχοντος τὴν ὑπαρξίν Βουλῆς ἀντιπροσώπων σιωπηλῆς καὶ πειθηνίου, καὶ σκοπὸν ἐχούσης νὰ ὑπα-

κούη μόνον εἰς κλεῦσματα Ὑπεύθυνου— Ἀνευθύ-
νου ἐκλέγοντος τούτου, ἀπὸ τοῦ βῆθους τοῦ γραφείου
αὐτοῦ, πρὸς χλεύην καὶ εἰρωνίαν τοῦ θεσμοῦ, τοὺς
λαϊκοὺς τῆς χώρας ἀντιπροσώπους. Θὰ παραμείνῃ
πάντοτε πρόβλημα ὁ ἀκριβῆς τοῦ Ὄθωνος χαρα-
κτηρισμός. Ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως ἱπποτικὸς καὶ
εὐσυνειδήτος ἡγεμὼν, πλέον δὲ τῆς γεννησάσης αὐ-
τὸν πατρίδος ἠγάπησε τὴν χώραν ἐφ' ἧς ἐκλήθη
νὰ βασιλεύσῃ. Ἐνστερνισθεὶς τοὺς πόθους καὶ τὰ
ιδεώδη αὐτῆς ἀνεδείχθη ὁ εἰλικρινέστερος, ὁ μᾶλλον
διαπρυσίος καὶ θερμὸς ἐργάτης τῶν ὀνειρῶν
αὐτῆς. Ζήτημα ὅμως γεννάται· πῶς θὰ συμβιβάσῃ
τις τὸν ἐντιμὸν χαρακτήρα τοῦ χρηστοῦ ἡγεμόνος,
πρὸς τὰς ἐπιόρκους ἐπιθέσεις αὐτοῦ κατὰ πολιτεύ-
ματος ὅπερ ἔστερξε καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν χώραν, καὶ
οὐτινος ὤμοσε τὴν τήρησιν. Ὁ Ὄθων, ὡς πολί-
της καὶ ἰδιώτης κρινόμενος ὑπῆρξεν ὑπὸ πᾶσαν
ἐποψίν ἀνεπίληπτος· ἐξ ἀνατροφῆς ὅμως καὶ χαρα-
κτῆρος ἠγνόει τὴν τέχνην τοῦ ἐν ἀνάγκῃ δίδειν
ὄλιγον ὅπως περισώζῃ τὸ ὄλον. Καὶ τῆς ἀγνοίας
ταύτης, τῆς ἥμιστα ἀρμοζούσης εἰς ἡγέτας λαῶν,
εἰς ἣν ἐπίκουρος ἦρχετο τὸ ἀπόλυτον τῆς γνώμης,
ἡ ἐμφυτος τοῦ ἀνδρὸς ἀκαμψία καὶ ὑπερηφάνεια,
ἅμα δὲ καὶ ἐπίμονός τις προσήλωσις εἰς τοὺς τύ-
πους καὶ τὰς ἐσχάτας λεπτομερείας, ἔπεσε θῆμα
παρασύρας καὶ τὸ καταχειμασθὲν ἔθνος εἰς τὰς
μετέπειτα κρίσεις, καὶ τὰς ἀβεβαιοτήτας ἐσωτερι-
κῶν περισπασμῶν. Ὁ χρόνος, καὶ τῆς σοφῆς πεί-
ρας τὰ διδάγματα ἀμνηστεύουσιν ἴσως τὴν εὐγενῆ
τοῦ Ὄθωνος μορφήν, σήμερον δὲ τὸ ὄνομά του διε-
γείρει ἀθρόας συμπαιθεῖς συγκινήσεις καὶ ἀνάγει
ποθεινὸν στεναγμὸν, πολλὰ ἐγκλείοντα καὶ σημαί-
νοντα, εἰς τὰ χεῖλη τοῦ πολίτου. Οἱ ἠγούμενοι
ὅμως τῶν Ἑθῶν, τὰ ἱστορικὰ καὶ πολιτειακὰ ὅμως
ἔργα δὲν κρίνονται διὰ τῆς καρδίας ἢ τῆς ποιή-
σεως. Τῆς ἱστορίας ἡ ἀλύγιστος σμῆλη, ἀτάραχος
καὶ ἀσυγκίνητος, διὰ δικαίας ἀλλὰ τραχείας χειρὸς,
ἀναμοχλεύει τὰς σάρκας, καὶ ἀνευρίσκουσα τὸ τυ-
χὸν εὐπαθὲς ἢ νοσηρὸν ἐνδεικνύει αὐτὸ εἰς τοῦ ἱστο-
ρικοῦ τὴν λεπίδα καὶ τὸ καυτήριον.

Ἐφίσταται ὁ χρόνος καθ' ὃν αἱ ἀορισταὶ τῶν
ἐνδιαθέτων λογισμῶν καὶ τῶν ἀποφάσεων αἱ τα-
λαντεύσεις ἐνδίδουσι πρὸ τῆς σαφηνείας καὶ ὀρι-
στικότητος τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰτημάτων. Ἐσμὲν
εἰς τὰς παραμονὰς τῆς 3ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1843.
Αἱ κατ' οἶκον ὀμιλίαι καὶ σκέψεις, αἱ παρρομήσεις
καὶ οἱ σχετλιασμοὶ ἀποβαίνουσιν ἤδη τοῦ Δήμου
κτῆμα. Τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ οὐδεὶς κρύπτει, καὶ
οὐδεὶς συγκαλύπτει τοὺς συνταγματικὸς πόθους
του. Ὁ τύπος, ἀπόστολος καὶ ἐρμηνευτὴς τοῦ
ἐθνικοῦ φρονήματος, ἀπτοῆτως καὶ ἀνευδότης ἐπι-
τελεῖ τὸ μέγα μέρος, ὅπερ ἔλαχεν αὐτῷ. Ἀσυνή-
θης ἀναβρασμός κρατεῖ καθ' ἅπαν τὸ Κράτος, καὶ
ἡ πάντοτε ζέουσα πολιτικὴ καὶ κομματικὴ ζωὴ
ἀνακογγάζει ἤδη βιαιότερον καὶ θορυβωδέστερον.
Ἡ Ἀὐλὴ μόνη φαίνεται ἀγνοοῦσα τὴν μυκωμέ-
νην κρίσιν, καὶ ἡ κυβέρνησις τοῦ Ὄθωνος, ἡ τὴν
πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐκείνην φλεγμονὴν ἀδι-
καιολογῆτως ὑποτιμῶσα, καὶ φρονοῦσα ὅτι ὀψέ ποτε
ἐτρέποντο ἐπὶ τὴν χειρίστην ὁδὸν τὰ πολιτικά

πράγματα—διότι μυωποῦσα εἰς τὴν ὀξύτητα τῶν ραινομένων υπελάμβανεν αὐτὰ παροδικὰ καὶ συνήθη—θὰ ἤρουν ἀμοιβαί τινες, δελεασμοὶ πολιτικῶν ἢ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν, ἐπίδειξις δὲ καὶ ἀπόδειξις ἄκρας αὐστηρότητος, ὅπως κατασταλῆ πᾶν κίνημα καὶ διασκεδασθῆ πᾶν νέφος ἐγκυμονοῦν καταγίδια. Ἡ σύγχρονος χρονογραφία τῆς ἐποχῆς περιέσωσεν ἡμῖν τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν μορφοῦν τῆς χώρας. Τὰ πνεύματα ἦσαν ἐξημμένα. Φῆμαι περὶ συνωμοσιῶν καὶ ἐπαναστάσεων διέτρεγον τὸ Κράτος, καὶ τὸ ἄοριστον ἐκείνο αἰσθημα, τὸ πλήρες δέους καὶ ἀνησυχίας, τὸ πρόδρομον μεγάλων γεγονότων, κατεῖχεν ἀμερίστως καὶ ἐτάρασσε τὰς ψυχάς. Ἡ κυβέρνησις ἦτο ἀντιδημοτική, εὐμενέστερον δὲ δὲν ἐκρίνετο καὶ ἡ δυναστεία. Τὰ ραινόμενα ταῦτα, ἀραιὰ τὸ κατ' ἀρχάς, πολλαπλάσια βραδύτερον, ἐπυκνώθησαν εἰς τὴν πολιτικὴν ἀτμοσφαιραν, ὅμοια πρὸς τοὺς ἀδιοράτους τὸ κατ' ἀρχάς ἀτμούς τοῦ ὀρίζοντος, ἀλλ' οἵτινες, μικρὸν κατὰ μικρὸν, εἰς ὄγκον νεφέλης μελανῆς συμπυκνούμενοι, σκιαζοῦσι τὴν αἰθρίαν τῆς ἡμέρας καὶ γαλκεύουσιν ἐν τοῖς ἰδίῳι στέρνοις τὸν κεραυνόν. Ἡ κυβέρνησις τέλος ἀφωπνίσθη καταληφθεῖσα ὅμως ἐξ ἀπίνης δὲν εἶχε τὸν καιρὸν νὰ βουλευθῆ ἐν ἡρεμίᾳ ψυχῆς, μετ' εὐστοχίας δὲ καὶ σκοπιμότητος νὰ προβῆ καταλλήλως καὶ μεθοδικῶς εἰς τὰ ἀποτρεπτικά τῆς πολιτικῆς θυελλῆς μέτρα. Ἐν τῇ ὀρμῇ τῆς παραζάλης ἐνήργησε μετὰ σπασμωδικῆς βίας, πρῶτον δὲ μέτρον ἔγνω νὰ σκεφθῆ τὴν ἄμεσον σύλληψιν πολιτευτῶν καὶ στρατιωτικῶν, τὴν σύστασιν στρατοδικείου καὶ τὴν παραπομπὴν ἐνώπιον αὐτοῦ τῶν ὑπόπτων ἐπὶ συνωμοσίᾳ κατὰ τοῦ καθεστῶτος. Ἦτο τότε ἡ 2^α Σεπτεμβρίου τοῦ 1843. Ἡ φήμη, εἴτε ἀληθῆς ἦτο, εἴτε ψευδής, εἴτε σκοπίμως ἐκυκλοφόρησε, εἴτε ὡς ἀποτέλεσμα ραγδαίως ἀποφασισθέντων μέτρων προῆλθε, περιῆλθεν εἰς γῶσιν τῶν ἐνδιαφερομένων, ὑπηγόρευσε δὲ αὐτοῖς ταχύτητα, ἧς ἀμελουμένης, θὰ ἐκινδύνευεν ὁ σκοπός, κινδυνεύουσης καὶ αὐτῆς τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ζωῆς ἴσως τῶν συνωμοτῶν. Ἡ νύξ τῆς 2^α πρὸς τὴν 3^{ην} Σεπτεμβρίου διήνηεν ἤδη τὸν δρόμον αὐτῆς. Ἡ πόλις ἦτο ἡρεμος, οὐδεὶς δὲ ἀμύητος τῶν τεκταινομένων οὐδὲ τοὺς σφυγμούς τῆς κοινωνίας ψηλαφῆσας, καὶ εἰς τὰ ἀναπαλλόμενα αἰσθήματα αὐτῆς ἐμβαθύννας, ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ ὅτι τὸ βραχὺ ἐκείνο νυκτερινὸν διάστημα καθ' ὃ, ἀδιτάρακτος γαλήνη καὶ εἰρήνη ἐκράτει εἰς τὴν πόλιν, ἔμελλε νὰ παρασκευάσῃ, νὰ ἐκκολάψῃ καὶ νὰ ἀνδρώσῃ τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα¹. Ψυχὴ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Καλλέργης ὅστις ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς τηρήσεως τῆς τάξεως, ἐξῆλθε τὴν νύκτα ἄγων τὸ ἵππικόν. Καὶ τοῦτο μὲν ἦτο τὸ πρόσχημα· κυρίως ὅμως ὁ Καλλέργης τεθεῖς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἵππικοῦ ἐξῆλθεν ἀνά τὰς ὁδοὺς ἀναμένων τὸ σύνθημα τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Ἄλλ' ἡ ὥρα παρήρχeto

καὶ οὐδεὶς ἐκινεῖτο. Ὁ Καλλέργης ἤρξατο ἀνησυχῶν, καὶ τὰς βασίμους αὐτοῦ ἀνησυχίας ἐπέτειεν ἢ εἰδήσεις ὅτι ὁ Μακρυγιάννης, ὅστις μὲ ἐνόπλους ἔμελλε νὰ ἐκκινήσῃ τὴν αὐτὴν ὥραν πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ συνωμοτικοῦ σχεδίου, ἐπολιορκεῖτο εἰς τὸν οἶκον του, ἐπέκειτο δὲ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἢ σύλληψίς του. Τοῦτο ἐπετάχυνε τὴν ἐνέργειαν τοῦ Καλλέργη. Σπεύσας εἰς τὸν στρατῶνα, ὁπότε ἤδη εἶχε παρέλθει τὸ μεσονύκτιον, ἐκάλεσε τὴν φρουρὰν εἰς τὰ ὄπλα, πρὸς ἀξιωματικούς δὲ καὶ ὀπλίτας λαλῶν ἐκθέτει τὴν κατάστασιν τοῦ Ἔθνους, καὶ ἐρωτᾷ ἐὰν στέργωσι νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν εἰς κίνημα σκοποῦν τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων τῆς χώρας. Τὸ ἀπροσδόκητον τῆς προτάσεως ἐκπλήσσει τὸ κατ' ἀρχάς· ἀλλ' ἱκανοὶ ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν, τῶν μεμυημένων ἤδη εἰς τὴν ὑπόθεσιν, περιστοιχίζουσι τὸν Καλλέργην ἀποδεχόμενοι τὴν πρότασιν, καὶ ἐν τῇ στιγμῇ τῆς συναρπαγῆς οἱ ὑπολειφθέντες μιμουῦνται τοὺς συναδέλφους των. Ἡ φρουρὰ ἐάλω διὰ τοῦ λόγου, καὶ εἰς τὴν φωνὴν τοῦ Καλλέργη «Ζήτω τὸ Σύνταγμα» ἀντηχεῖ, ἐπαναλαμβάνουσα τὴν ζητωκραυγὴν, ἢ φωνὴ τῆς φρουρᾶς. Μὲ τὴν μουσικὴν ἐπὶ κεφαλῆς ὁ Καλλέργης, ἠγούμενος τότε τῆς φρουρᾶς, φθάνει εἰς τὰ Ἀνάκτορα· κραυγαὶ «Ζήτω τὸ Σύνταγμα» ἠγοῦσι στεντορεῖως καὶ ἡ μουσικὴ τονίζει ἐνθουσιῶδη ἐμβατήρια. Ἀπόσπασμα ἱππέων πέμπεται πρὸς τὸν Μακρυγιάννην, ὅστις, ἐν ἀποκλεισμῷ διατελῶν ὑπὸ χωροφυλάκων, παρέμενεν ἀκίνητων ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, καθόσον οἱ χωροφύλακες εἶχον περιορισθῆ νὰ κυκλώσωσιν ἀπλῶς τὸν οἶκον τοῦ Μακρυγιάννη, καὶ εἰς ἐχθροπραξίαις προσέβησαν μόνον ὁπότε τινὲς τῶν ἀποκεκλεισμένων πυροβολῆσαντες ἔσωθεν, ἐφόνευσαν τρεῖς χωροφύλακας. Ἐν τούτῳ ὅμως τῷ μεταξύ ἠκούσθησαν αἱ φωναὶ «Ζήτω τὸ Σύνταγμα» ἠγοῦσαι ἐκ τῆς πλατείας τῶν Ἀνακτόρων, καὶ ἐνῶ ἀμοιβαίαι παρορμησεῖς καὶ προτροπαὶ ἀντηλλάσσοντο, τὸ πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τοῦ Μακρυγιάννη ἐριππον σῶμα ἔφθανεν ἐπὶ τόπου. Ἐξηγήσεις ἐδόθησαν τότε, τὸ συμφέρον τῆς Πατρίδος καὶ ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Ἑλλήνος ἐπεκλήθη μετὰ συγκινήσεως, πολιορκοῦντες δὲ καὶ πολιορκούμενοι ἐβάδισαν πρὸς τὰ Ἀνάκτορα ὑπὸ τὸ ἐπαναστατικὸν σύνθημα «Ζήτω τὸ Σύνταγμα».

Ἄλλ' ὁ θόρυβος τῶν ἐνόπλων καὶ τῆς μουσικῆς οἱ ἦχοι, ὁ ποδοβολητός τῶν ἱππέων, οἱ ἀρξάμενοι νὰ ρίπτωνται τουφεκισμοί, αἱ κραυγαὶ καὶ αἱ παρακελεύσεις τοῦ πλήθους ἐξήγειραν ἐν τέλει τὴν πόλιν, καὶ μετὰ τῆς πόλεως τὴν Αὐλήν. Ὁ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργός Βλαχόπουλος, ἐξεληθὼν τῶν Ἀνακτόρων, συλλαμβάνεται καὶ μετὰ τοῦ ὑπαπιστοῦ τοῦ Βασιλέως τίθεται ὑπὸ κράτησιν. Ὁ Ὅθων, προβάλλων ἀπὸ τοῦ παραθύρου, διαπυρνθάνεται τῶν γιγνομένων τὴν αἰτίαν, ἀκούει δὲ παρὰ τοῦ Καλλέργη ὅτι Λαός καὶ Στρατός ζητοῦσι Σύνταγμα. «Θὰ μελετήσω τὸ αἷμα τῶν, ἀπήνητησεν ὁ Ἡγεμῶν, ἀλλὰ πρὸ τούτου πρέπει νὰ διαλυθῶσι πάντες». Ἀνθίσταται ὁ Καλλέργης ζητῶν τὴν ἄμεσον τοῦ Ἡγεμόνος ἀπόφασιν, ἐν τούτῳ δὲ, διὰ τοῦ διαγελέως Στάνιστωρφ, μὴνύουσιν ἐκ τῶν

¹ Τὰ τῆς ἐπαναστατικῆς νυκτὸς τῆς 3^{ης} Σεπτεμβρίου τοῦ 1843 σταχυολογῶ ἐν περιλήψει ἀπὸ τοῦ ἐκτάκτου παραρτήματος τῆς πολιτικῆς ἐφημερίδος «Ἀθηνα» τῆς 3 Σεπτεμβρίου καὶ ἀπὸ τοῦ κυρίου ἄρθρου τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος τῆς 8 Ἰουλίου 1843 ἀρ. 1047.

Ἀνακτόρων εἰς τὸν λοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ Σχινᾶν νὰ σπεύσῃ μετὰ τῶν πυροβόλων ἐπὶ τόπου. Ὁ Σχινᾶς ὑπήκουσεν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐνωθῆ καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ, κραυγάζων καὶ οὗτος «ζήτω τὸ Σύνταγμα». Οἱ τυχόν ἐκ τῶν χωροφυλάκων ἀντιδοξοῦντες ἐτι συνελήφθησαν καὶ ἐφυλακίσθησαν, μετὰ μικρὸν δέ, οὐδενὸς κωλύοντος, ἀλλὰ μᾶλλον προτρέποντος, ἄπειρον λαοῦ πλήθος, οὐδενὸς κινδύνου ὑπάρχοντος καὶ οὐδεμιᾶς συγκρούσεως ἀπειλουμένης, κατέκλυσε τὴν πρὸ τῶν Ἀνακτόρων πλατεῖαν. Περὶ τὴν 3ην ὥραν τῆς πρωΐας, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Λαοῦ, ἐκλήθησαν οἱ Σύμβουλοι τῆς Ἐπικρατείας οἵτινες, τμηματικῶς ἐρχόμενοι, ἐπευφημοῦντο ἐκάστοτε ζωηρότατα. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἔσπευσε νὰ προσέλθῃ ὁ στρατηγὸς Τσοῦρτζ. Ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος, οἱ λίαν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν συνωμοσίαν λαβόντες, σπεύδουσιν εἰς τὸ κατὰστημα τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἀνάπτονται τὰ φῶτα, καὶ διὰ τοῦ λαοῦ καλοῦνται ἐν τάχει εἰς τὸν τόπον τῆς συνεδριάσεως οἱ λοιποὶ Σύμβουλοι. Αὐτοστιγμῆ, περὶ τὴν 4ην πρωϊνὴν ὥραν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας συντάσσει προκήρυξιν δι' ἧς ἐκφράζει εὐχαριστίας πρὸς τὸν λαὸν τῆς πρωτευούσης, τὴν φρουρὰν καὶ τὸν λοιπὸν στρατὸν «διὰ τὴν ἀξιοθαύμαστον διαγωγὴν τὴν ὁποίαν ἐδειξάν εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἐνεργήσαντες ἀφ' ἐνὸς μὲ πατριωτισμὸν κατὰ τὰ συμφέροντα τοῦ τόπου, καὶ διατηρήσαντες ἀφ' ἑτέρου τὴν μεγαλητέραν ἡσυχίαν καὶ τάξιν, ἰδίως καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν στρατὸν, τὸ συμβούλιον κηρύττει ὅτι εἰς τὸ μέρος τὸ ὁποῖον ἔλαβεν εἰς τὸ ἐθνικὸν τοῦτο κίνημα ὑπεγορεύθη ἀπὸ τὴν συναίσθησιν τῆς ἀνάγκης καὶ τῶν συμφερόντων τοῦ ἔθνους, καὶ ἔπραξε σύμφωνα μὲ τὴν τιμὴν καὶ τὸ καθῆκον καὶ τὰ παρὰ τῶν ἐθνικῶν Συνελεύσεων προαποφασισθέντα, ἐνθυμηθεὶς ὅτι ὁ στρατιώτης ἐλευθέρου ἔθνους εἶναι πολίτης πρὶν ἢ εἶναι στρατιώτης¹». Ὁ Λόντος ἐγνωστοποίησε τὴν προκήρυξιν ταύτην εἰς τὸν πρὸ τῶν Ἀνακτόρων λαὸν καὶ στρατὸν, προσθεὶς εἰδικὴ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἐκ τῶν μελῶν αὐτοῦ καταρτισθεῖσα, ἀνεκοίνωσε τὰ ψηφισθέντα ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου πρὸς τὸν Ὄθωνα, ὅτε δὲ ὁ ἥλιος ἐφώτισε τὰ γινόμενα ὁ Σίμος ἀνέγνω εἰς ἐπήκοον τὴν διακήρυξιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, στρατιῶται δὲ καὶ πολῖται ὤμοσαν αὐθορμητῶς τὸν ὄρκον ὃν καθίστα τὸ νέον καθεστῶς.

Ἐν τούτοις οἱ παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ Αὐλῇ προσβευταὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων σπεύδουσι παρὰ τῷ Βασιλεῖ. Οἱ τῶν τριῶν προστατῖδων δυνάμεων, ἐτι δὲ καὶ οἱ τῆς Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας συνιστῶσιν εἰς τὸν Καλλέργη νὰ σθεασθῆ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἡγεμόνος καὶ ζητοῦσι νὰ εἰσελθῶσιν εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Ὁ Καλλέργης ἀπαντᾷ ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως εἶναι ἱερόν, ἀναβάλλει ὁμως νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐν τοῖς Ἀνακτόροις εἰσόδον, ἄχρις ὅτου τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ Βασιλέως. Ὁ τῆς Πρωσσίας καὶ ὁ τῆς Αὐστρίας

προσβευταὶ διαμαρτύρονται, ἐνῶ σιγῶσι πρὸ τῆς ἀπαγορεύσεως οἱ προσβευταὶ τῶν τριῶν προστατῖδων δυνάμεων. Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἀπευθύνει αὐτοστιγμῆ δῆλωσιν πρὸς τὸν Ἡγεμόνα καθ' ἣν «τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας συμμετέχον καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν εὐχῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ ἀπολαμβάνον τὴν ὁποίαν ἡ ἀκαταμάχητος φορὰ τῶν πραγμάτων τὸ ἀναγκάζει νὰ ἐνδυθῆ ἔκτακτον δύναμιν πρὸς τοῦ Θρόνου καὶ τοῦ ἔθνους τὴν σωτηρίαν, σπεύδει νὰ καθυποβάλλῃ εὐσεβάστως εἰς τὴν ἄμεσον καὶ πλήρη ἀποδοχὴν τῆς Ἑμετέρας Μεγαλειότητος τὰ ἀκόλουθα μέτρα¹». Τὰ μέτρα ταῦτα ἦσαν 1ον ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ὑπουργείου. Ὡς μέλη δὲ τοῦ νέου ὑπουργείου τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας συνίστα τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν ὡς πρωθυπουργὸν καὶ ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν, τὸν Ἀνδρέαν Λόντον ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν, τὸν Κανάρην ὑπουργὸν τῶν ναυτικῶν, τὸν Ρήγγαν Παλαμῆδην ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν, τὸν Δρόσον Μανσόλαν ὑπουργὸν τῶν οικονομικῶν, τὸν Λέοντα Μελᾶν ὑπουργὸν τῆς δικαιοσύνης καὶ τὸν Μ. Σχινᾶν ὑπουργὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Δεύτερον μέτρον προέτεινε τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας τὴν ἐντὸς ἐνὸς μηνὸς σύγκλησιν ἐθνικῆς συνελεύσεως «μελλούσης νὰ σκεφθῆ καὶ συναποφασίσῃ μετὰ τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς τὸ ὀριστικὸν σύνταγμα ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ὁποίου θέλουσιν εἰσελθεῖν εἰς τὸ ἐξῆς ὁ Θρόνος καὶ τὸ ἔθνος²». Ἀξία ἀναγραφῆς καὶ προσεκτικῆς μελέτης εἶναι ἡ τελευταία παράγραφος τῆς σαφοῦς καὶ ἐκφραστικώτατης ταύτης δηλώσεως. «Τὰ μέτρα ταῦτα, Βασιλεῦ», λέγει τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας πρὸς τὸν Ὄθωνα «συμπεριλαμβάνονται σήμερον μὲ τὸν καθαρώτερον τρόπον εἰς τὰς ζωηρὰς ἐκφράσεις τῶν εὐχῶν καὶ ἀναγκῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τῶν ὁποίων τὸ Συμβούλιον γίνεται ἤδη ὁ πιστὸς διερμηνεὺς ἐνώπιον τῆς Υ. Μ. Εἶναι συνέπεια ἀναπόφευκτος τῆς δικαιοστάτης ἀπαιτήσεώς σου διὰ τὴν ἄμεσον πραγματοποίησιν ὅλων τῶν ἐγγυήσεων ὅσας αἱ προλαβοῦσαι ἐθνικαὶ του Συνελεύσεις, αἱ πράξεις τῆς Συμμαχίας, καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀναδεχθέντος τὸν Ἑλληνικὸν Θρόνον καθιέρωσαν. Εἶναι, τέλος, μέτρα, τὰ ὁποῖα τὸ Συμβούλιον, σύμφωνον μὲ τὸ ἔθνος, θεωρεῖ ἐν πεποιθήσει ὄχι μόνον ὡς κατεπείγοντα, ἀλλὰ καὶ ὡς τὰ μόνα σωτήρια³. Ὁ Ὄθων ἀπεδέξατο παραχρῆμα τὰς

¹ Οἱ τὴν δῆλωσιν ταύτην πρὸς τὸν Ἡγεμόνα ὑπαγγέψαντες ἦσαν οἱ ἐξῆς Σύμβουλοι τῆς Ἐπικρατείας: Γ. Κουντουριώτης πρόεδρος, Π. Μυρομιγᾶλης, Β. Βουδούρης, Ρ. Τζούρτζ, Α. Μοναρχίδης, Α. Λαϊωφρίκης, Γ. Αἰνιάν, Ν. Ρενιέρης, Α. Μυρομιγᾶλης, Α. Παῖκος, Χ. Κλονάρης, Ρ. Παλαμῆδης, Ν. Σιλίβεργος, Α. Λόντος, Γ. Φύλλας, Κ. Ζωγράφος, Π. Νοταρᾶς, Αναστ. Λόντος, Α. Μεταξᾶς, Τ. Μαγγίνας, Ν. Ζαχαρίτσας, Κ. Καρατζᾶς, Π. Σουτσῆς, Ν. Γ. Θεοχάρης, Γ. Παράδης, Δ. Μανσόλας, Α. Πολυζωίδης, Σ. Θεοχρόπουλος, Γ. Σπανιολάκης, Σ. Τρικοῦπης.

² Ἐφ. τῆς Κυβερνήσεως τῆς 9ης Σεπτεμβρίου 1843. Ἄρ. 32.

³ Αὐτόθι.

¹ Ἐφ. τῆς Κυβερνήσεως τῆς 3 ἡμέρας 1843. Ἄρ. 31.

προτάσεις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ὑπέγραψε δὲ ἀμέσως τὰ σχετικὰ διατάγματα. Τὸ ἄχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὕστατον μοναρχικὸν ὑπουργεῖον ἀποτελούμενον ἀπὸ τοὺς Ἀντώνιον Κριεζῆν πρόεδρον, καὶ τοὺς ὑπουργοὺς Χρηστίδην, I. Ρίζον, Γ. Πάλλην καὶ Ἀλεξ. Βλαχόπουλον, ὑπεχώρησε, αὐτοστιγμῆι δὲ τὸ νέον ὑπουργεῖον ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἀνδρῶν οἵτινες, προταθέντες ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου, ἐμνημονεύθησαν ἤδη, παρουσιάσθη πρὸ τοῦ Βασιλέως, ὤμοσε τὸν ὄρκον, καὶ ἰδημοσίευσε δέκα διατάγματα, τινὰ τῶν ὁποίων, ὡς ἡ ἀναγραφή τῆς 3ῆς Σεπτεμβρίου ὡς ἐθνικῆς ἑορτῆς, ἡ ἔκφρασις εὐχαριστιῶν πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῆς στάσεως Καλλέργην καὶ Μακρυγιάννην, καὶ τὸν στρατὸν «διὰ τὴν εὐταξίαν καὶ ἀσφάλειαν» τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἡ ἰδρυσις ἀριστείου τῆς συνταγματικῆς μεταβολῆς¹ κατεπίκραναν τὸν Ἡγεμόνα, καὶ ὑπέβαλον εἰς ἐξευτελιστικὴν ταπεινώσιν τὴν ἀγέρωχον αὐτοῦ ὑπερηφάνειαν. Αὐθήμερὸν τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον ἀπηύθυνε προκήρυξιν «πρὸς τοὺς Ἕλληνας» δι' ἧς ἀνήγγελλεν ὅτι εἰσηκούσθησαν αἱ εὐχαὶ τοῦ ἔθνους, ὅτι λαός, στρατός τῆς πρωτεύουσας καὶ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἐξέφρασαν πρὸς τὸν Ἡγεμόνα τὰς διαθέσεις τοῦ ἔθνους περὶ συγκαλέσεως Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ὀριστικοῦ Συντάγματος ἃς εὐχαρίστως ἀπεδέχθη ὁ Βασιλεὺς. Τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον συνίστα ἀκολουθῶς τάξιν καὶ ἡσυχίαν «ἵνα δυναθῶμεν νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι γνωρίζομεν νὰ ἐκτιμῶμεν καὶ τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς πατρίδος μας, καὶ τὸν εὐσχημον τρόπον καθ' ὃν αὐτὰ δύνανται νὰ πραγματοποιηθῶσι²».

Οὕτως ἤρξατο, ἐπετελέσθη καὶ ὑπερίσχυσε τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα τῆς 3ῆς Σεπτεμβρίου τοῦ 1843, καρπὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ ἀποδοχὴ τοῦ Μονάρχου νὰ συγκαλέσῃ ἐντὸς μηνὸς Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ὅπως συζητήσῃ καὶ ψηφίσῃ τὸ Σύνταγμα.

B'.

Εἶναι ἡ 8η Νοεμβρίου τοῦ 1843. Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγ. Εἰρήνης ἀντηγεῖ ἐκ τῆς θρησκευτικοπολιτικῆς τελετῆς, καὶ ὁ Βάμβας ἐκφωνεῖ τὸν πανηγυρικόν. Εἰς πᾶσαν περίπτωσιν χαρμύσσονον ἡ θλιβερὰν, εἰς πᾶν γεγονὸς κλέους ἢ ἀγῶνων παραγωγὸν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ πολιτεία συνέπλεξαν ὀρθῶς καὶ ἐκ σεβαστῆς κληρονομίας τὸν Ἱερὸν Νάον καὶ τὴν λαϊκὴν συνέλευσιν, τὸν Κληρὸν καὶ τοὺς πολιτευτὰς, τὸν σταυρὸν καὶ τὸ ξίφος, τὴν ψῆφον καὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ ἱερέως, τὴν ἱερουργίαν καὶ τὸ ψήφισμα. Ὁ λαὸς μυρμηκιᾶ. Ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, εὐσεβάστως, εἰς σεμνὰς καὶ ἁγίας πεποιθήσεις ὑπακούοντες, ἀκροῶνται τῆς ἀκοιουβίας οἱ ἐκλεχθέντες πληρεξούσιοι τοῦ ἔθνους, καὶ ἀπὸ ταύτης, ὡς εἰς συνέθειαν ἐκπληρώσεως καθήκοντος καὶ συνέθειαν τόπου ἀπέρχονται εἰς τὸ Βουλευτήριον, ἔνθα, ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Πανού-

τσου Νοταρᾶ, ὀμνύουσι τὸν νενομισμένον ὄρκον ἐν ᾧ, μετὰ τῆς πίστεως εἰς τὴν Πατρίδα, ἀναγράφεται καὶ ἡ πίστις «πρὸς τὸν συνταγματικὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος Ὁθωνα». Τὴν 2αν ὥραν μ. μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας τὸ Βουλευτήριον ἀγεῖ δημοτελεῖ ἑορτὴν. Ὁ Βασιλεὺς ἀνοίγει αὐτοπροσώπως τὴν Βουλὴν, ἐπὶ παρουσίᾳ δὲ ἀπείρου πλήθους καὶ τῶν ξένων πρεσβευτῶν, ἐκφωνεῖ τὸν βασιλικὸν λόγον. Ἀφοῦ ἐκφράσῃ τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἡ Συνέλευσις θὰ ἀποβῆ ἀγαθοῦ πρόξενος διὰ τὴν φιλάτην Ἑλλάδα, μνημονεύει τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν οἵτινες ἐτέθησαν, «σκοπὸν ἔχοντες νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ τελειωτικοῦ Συντάγματος. Ἐλευθέρα δημοτικὴ θεσμοθεσία», εἶπεν ὁ Ἡγεμὼν, «ἐπαρχιακὰ συμβούλια, ὀρκωτὰ δικαστήρια, ὑπῆρξαν πρόδρομοι τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος¹». Τὴν μελέτην καὶ ψήφισιν τοῦ Συντάγματος συνέστησεν ἀρμόζουσαν «εἰς τὰς ἀληθεῖς χρεῖας καὶ περιστάσεις τοῦ κράτους», τῆς δὲ ὅπως τὸ Σύνταγμα ἀποβῆ ἐπιτήδειον «νὰ προάγῃ καὶ ἀσφαλίσῃ τὰ δίκαια συμφέροντα ἐκάστου». «Ἄς βασιλεύῃ» ἔλεγεν, «ἐν ἰσχύϊ ἡ σοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἃς περιζώσῃ ὅλους ἡμᾶς ὁ κοινὸς δεσμὸς τῆς ἀγάπης». «Γνωρίζετε», προσέθετεν ὁ Ἡγεμὼν «τὴν πρὸς τὸ ἔθνος ἀγάπην μου, τὴν ὁποίαν εἰς καμμίαν περίστασιν δὲν ἀπηνήθην. Αὕτη μὲ κάμνει νὰ μὴ ἐπιθυμῶ μήτε μεγαλητέραν μήτε μικροτέραν ἐξουσίαν παρ' ἐκείνην ἣτις εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς τὴν ἀσφάλειαν καὶ εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἄς συνομολογήσωμεν πρὸς ἀλλήλους συνθήκην τῆς ὁποίας ἡ σκοπιμότης νὰ φέρῃ τὰ ἐγγύγια τῆς διαμονῆς αὐτῆς καὶ διαρκείας». Καὶ ἐν τέλει ὁ πρῶτος βασιλικὸς συνταγματικὸς λόγος περιεῖχε τὴν ἐξῆς, οἰονεῖ προφητικὴν, ρῆσιν. «Ἡ ἱστορία θέλει κρίνει τὸ ἔργον μας ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ». Βεβαίως ἡ ἱστορία, ὑπερθεν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ ἀδυναμιῶν ἱσταμένη, κωφῆ εἰς τὰς εὐμενεῖς ἢ δυσμενεῖς εἰσηγήσεις καὶ προκαταλήψεις, κατὰ παντὸς συμφέροντος οἰουδῆποτε τεθωρακισμένη, ἀδιάφορος εἰς τὰς συμπαθείας ἢ τὰς ἀντιπαθείας ἐτάζει μὲ ὄμμα ἀετοῦ, καὶ ἀπὸ περιωπῆς, τὴν ἐκτύλιξιν τῶν γεγονότων, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ, ἣτις εἶναι ἡ μόνη τῆς ἱστορίας συμπάρειδρος, ἐκφέρει τὴν ἀδέκαστον καὶ σεβαστὴν αὐτῆς γνώμην. Τὴν ἐπὶ τοῦ ἔργου τῆς Συνελεύσεως τοῦ 1843 ἀπόφασιν αὐτῆς δὲν ἐξήνεγκεν ἔτι ἀνεπιφύλακτον ἡ ἱστορία, καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, καὶ διότι αἱ ἀποφάσεις αὐτῆς χρῆζοντο χρόνου μακροῦ, ἐρευνῆς δὲ τῶν καιρῶν καθ' οὓς ἐπετελέσθησαν τὰ γεγονότα, τῶν ἀνθρώπων οἵτινες τὰ συνετέλεσαν, τῶν ἐλατηρίων ἅτινα τοὺς ἐκίνησαν, τῆς ὀρθότητος καὶ προσφορότητος τῆς ἀντιλήψεως μεθ' ἧς ἐπεσκόπησαν τὰ σύγχρονα πράγματα, καὶ τῶν μέσων ὧν ἐχρήσαντο πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ. Καὶ ἀκριβῶς ἐν τούτῳ, ἐρευνῶν τις ἀπὸ ἀπόψεως ἐιδικῆς ὅλως τὸ συνταγματικὸν ἔργον τῆς 3ῆς Σεπτεμβρίου, πρὸς ὃ, ὁμόσας ὑπακοήν, συν-

¹ Ἐφημ. τῆς Κυβερνήσεως 3 7βοῖου 1843.

² Ἐφημ. Κυβερνήσεως 3 7βρίου 1843.

¹ Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθν. Συνελεύσεως τῆς 3ῆς 7βρίου 1843 Σελ. 3.

ἐπραξε καὶ ὁ Βασιλεὺς, ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐνητένισε μεταγενεστέρως εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ὁ Ὄθων, καὶ αἱ δευτέραι σκέψεις αἱ ἡρέμως καὶ ἀβιάστως κυοφορηθεῖσαι ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐν τῷ πολιτεύματι μετοχῆς αὐτοῦ ἐκδηλωθεῖσαι καὶ δράσασαι, σκεψαίης πηγάσασαι ἀναντιρρήτως ἀπὸ χρηστῆς συνειδήσεως, παρεκώλυσαν ὅμως προσκαίρως τὴν λειτουργίαν τῆς ἱστορίας ὡς πρὸς τὴν ἄμεσον ἐκτίμησιν καὶ τὴν κρίσιν τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἔργου τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. Διότι, ὅπως κριθῆ τὸ ἀποτέλεσμα αἰτίας τινός, ὅπως κριθῶσιν ἰδίως τὰ ἐδραία ἢ ἐφήμερα ἐξαγόμενα τῶν μεγάλων πολιτικῶν γεγονότων, ἀπαιτεῖται χρόνου διάρκεια ἐπαρκῆς, συνάδουσα πρὸς τὴν σημασίαν καὶ σοβαρότητα τοῦ ἀποτελέσματος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀνεπηρέαστος μετὰ εἰλικρινείας καὶ καλῆς πίστεως ἐφαρμογὴ αὐτοῦ. Ἐλπίζω ὅτι δὲν δύναται τις νὰ κατακριθῆ εἰάν, παρὰ πάντα τὸν σεβασμὸν τὸν ὀφειλόμενον εἰς τὴν σεμνὴν μνήμην τοῦ Ὄθωνος, καὶ ὃν ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας ἀνομολογῆ ἀπροκαλύπτως, παρατηρήσῃ, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς σήμερον, ὅτι ἀμρότερα τὰ στοιχεῖα ταῦτα, τὰ συντελεστικά εἰς τὴν ὀριστικὴν ψήφον τῆς ἱστορίας ἢ δὲν ὑπῆρξαν ἐπαρκῆ ἢ ἐντελῶς ἐξέλιπον ἀπὸ τῆς συνταγματικῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Εἰκοσαεῖς περίοδος ἴσως δὲν ἦτο ἀρκετὴ ὅπως παρασκευάσῃ καὶ καλλιεργήσῃ τελειότερον τὸ πολιτικὸν ἔδαφος ἐν ᾧ, ἐπὶ Ὄθωνος, ἐνεφυτεύθη τὸ δένδρον τοῦ Συντάγματος, ἀναδείξῃ δὲ ἀναμφισβήτητον τὴν ἀγαθὴν ἢ ἐπιζήμιον ἐπίδρασίν του. Καὶ ἡ καθ' ἑαυτὴν ὅμως βραχεῖα αὕτη χρονικὴ περίοδος πῶς διέρρευσε ὁμοιόμορφως καὶ ἐν ἀδιαπτῶτῳ συνεχείᾳ, τίνα δὲ τὰ διδάγματα ἄτινα οἱ ὑπὸ τὴν σκιάν του φυλλορροοῦντος συνταγματικοῦ δένδρου καθεστάντες ἠρύσθησαν ἐξ αὐτοῦ; Τῆς βίας ἢ ἀνελεύθερος πίεσις ἐξεδηλώθη εὐθὺς ἀμέσως κατὰ τὰς πρώτας συνταγματικὰς ἐκλογάς. Τὸ ὄνειδος τῆς καλπονοθεύσεως ἀνήχθη βραδύτερον εἰς σύνθετες καθεστῶς, οὐδεὶς δέ, μὴ ὁμολογήσας προκαταβολικῶς τυφλὴν πίστιν πρὸς τὸν Ἡγεμόνα, οὐδεὶς μὴ παραιτηθεὶς τῶν ἰδίων γνωμῶν καὶ μὴ χρισθεὶς σκανδαλωδῶς διὰ τοῦ ἐλαίου τῆς βασιλικῆς ὑποψηφιότητος καὶ εὐνοίας ἠδύνατο νὰ παρακαθίσῃ εἰς τὸ συνταγματικὸν κοινοβούλιον! Συνειδήσεως ἐλευθερία, ἐλπίς ἐπικρατήσεως ἐλευθέρως σκέψεως οὐδεμία ἢ ἐλαχίστη ὑπῆρχεν εἰς τὰ νομοθετικὰ σώματα. Αἱ ὀλίγαι φωναὶ τῆς ἀνεξαρτησίας, αἱ τολμηρῶς καὶ εὐγλωττῶς ἠχοῦσαι, ἀπεπνίγοντο διὰ τῆς βοῆς τῶν συμφασκόντων εἰς τὰ κελύσματα τῶν ὑπουργῶν, αἵτινες καὶ αὐτοί, ὅπως καὶ τῶν βουλευτῶν αἱ πλειονοψηφίαι, ἦσαν τοῦ Ὄθωνος κατασκευάσματα. Εἰς τὰς ὀλιγίστας κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς τάξεις καὶ διακρίσεις, ἐν αἷς εὐνόητως ἔλαμπον πρῶτοι οἱ ἄνδρες τοῦ ἀθανάτου Ἀγῶνος, προσετέθη καὶ μία ἔτι, ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος ἀποκλειστικῶς δημιουργηθεῖσα: ἡ τάξις τῶν ἀφωσιωμένων. Αὕτη ἦτο ἡ πολιτικῶς προνομιούχος, αὕτη τὸ ρυτῶριον ἐξ οὗ καὶ μόνου ἦντλει ἡ χώρα τὰ πρὸς

τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν σύνταξιν αὐτῆς στοιχεῖα. Τοῦ Ὄθωνος τὰς ἀγαθὰς προθέσεις τὸν παράφρονον αὐτοῦ καὶ ἰδεωδῶς εὐγενῆ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἔρωτα τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ νὰ μανθάνῃ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοὺς μόχθους εἰς οὓς προθύμως ὑπεβάλετο ὅπως τὴν ἀνεύρῃ τὸν πόθον τοῦ καταστήσαι ἐν Ἑλλάδι σῶφρον καὶ δίκαιον σύστημα διοικήσεως τῶν οικονομικῶν καὶ διοικητικῶν ἐν γένει πραγμάτων τὸν πρὸς τὴν δικαιοσύνην βαθὺν σεβασμὸν του τὴν ὑπαρξίν καὶ καλλιεργεῖαν ὑψηλῶν ἰδανικῶν πρὸς ἀπωτέρους σκοποὺς στρεφόμενων, οὐδεὶς, δίκαιος ὢν, δύναται νὰ ἀρνηθῆ. Ἀλλ' ἀκριβῶς διότι τις θέλει νὰ ἦναι δίκαιος, καὶ δὲν δύναται ἢ τοιοῦτος νὰ ἦναι, ὀφείλει νὰ μὴ παραλείπῃ τὰ σκευρὰ σημεῖα τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπηρέασεν, ὡς συνταγματικὸς ἡγεμὼν, τὸ ἀρτιγέννητον πολίτευμα, καὶ τὰς ἀντιθέτους ἀρχὰς ἃς εἰσήγαγε καὶ ἐστερέωσεν ἐν τῇ χώρᾳ ὅτε, παρουσίας τῆς Βουλῆς, διώκει αὐτὸς ὡς μονάρχης, ὡς μονάρχης ἀπόλυτος, μόνον πρὸς τὸν Θεὸν ἴσως νομίζων ὅτι ὀφείλει νὰ δίδῃ λόγον τῶν πράξεων του ὡς πατὴρ καὶ ἡγέτης λαοῦ, Θεὸς ἐλεῖ κατασταθεὶς βασιλεὺς, καὶ Θεὸς ἐπινεύσει καὶ ἀνοχῆ ἱστάμενος ἐπὶ θρόνου, ὃν, παρὰ πᾶσαν τὴν αἴγλην τῶν προσφάτων ἀγώνων καὶ τῶν τροπαίων, πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ ὅτι ἐλάμπρουν ἔτι καὶ αἱ σπάνια ἄλλα ἀρεταὶ του, ἀρετὰ πολίτου, ἀρετὰ βασιλέως, βασιλέως ὑπερηφάνου, φιλοπάτριδος καὶ δικαίου.

Ἡ τῆς Συνελεύσεως πρὸς τὸν Βασιλικὸν λόγον ἀπάντησις, δὲν ἦτο ἀπλῆ παράφρασις τοῦ ἡγεμονικοῦ ἐναρκητηρίου καὶ πρώτου συνταγματικοῦ λόγου. Προσεκτικῆ καὶ νηφαλίᾳ τὴν φράσιν ἢ ἀπάντησις ἐκείνη ἦτο ἀδρᾶ εἰς νοήματα καὶ ἐννοίας, εἰς εὐλαβεῖς ὑπομνήσεις καὶ ὑπαινιγμούς. Ἡ ἀπάντησις, ἐν πάσῃ τῇ ἐπιβαλλούσῃ ἐπισημότητι αὐτῆς, ἐπιστοποῖει, διὰ τοῦ στόματος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, τὰς κρατησάσας κατὰ τὸν Ἀγῶνα καὶ τὰς πράξεις τῶν Ἐθνοσυνελεύσεών Του ἀρχῆς καὶ ἐγγυήσεις ἃς παρουσιάζει τὸ συνταγματικὸν σύστημα, ἢ νῦχαρίσκει δὲ τὸν Ἡγεμόνα διὰ τὴν ἐν ὧρα μοναρχίας καθιδρυσιν θεσμῶν φιλελευθέρων ἀπὸ τοιοῦτου πνεύματος πηγασάντων. Ἀλλ' ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ ἔθνους ἀπέβη μείζων ἀφότου αἰ Ὑμετέρα Μεγαλειότης ἀσπασθεῖσα τὰς ἐσχάτως ἐκφρασθεῖσας εὐχὰς του, ἠδύνατο νὰ στεφανώσῃ τὰ ἔργα της, συνομολογοῦσα τὸ ἀντιπροσωπικὸν πολίτευμα ὡς συνθήκην μεταξὺ ἔθνους καὶ Βασιλέως μέλλουσαν νὰ καθιερώσῃ ἀμετασλεύτως τῶν Ἑλλήνων τὰ δικαιώματα καὶ τοῦ Θρόνου τὰ προνόμια». ² «Μόνον τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα»: ἔλεγεν ἀπαντῶσα εἰς τὸν Βασιλέα ἡ Συνέλευσις τοῦ 43, «θέλει δώσει ζῶν καὶ μονιμότητα εἰς τὰς ἐλευθέρως διατάξεις τῶν ἀπὸ τῆς καθιδρύσεως τῆς Βασιλείας κανονισθέντων θεσμῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐνέργεια ἐκινδύνευσε νὰ χαλαρωθῆ ἕνεκα λυπηρῶν περιστάσεων ὅπως ἀνεξαρτητῶν τῆς Ὑ. Μ. καὶ τῶν

¹ Αὐτόθι σελ. 93, 94, 95.

² Αὐτόθι.

εὐχῶν τοῦ Ἔθνους»¹. Καί ἀμέσως κατωτέρω ὑπὸ ἰσχυρῶν οἱ πληρεξούσιοι ὅτι θέλουσι καταβάλλει πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως «καταστήσῃσι μὲν ἀπ' ἐνός τὸν θεμελιώδη τοῦ συντάγματος νόμον ἀρμόζοντα εἰς τὰς ἀληθεῖς ἀνάγκας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἄξιον τῆς προσδοκίας τοῦ πολιτισμένου κόσμου, νὰ ἀναδείξῃσι δὲ ἀπ' ἑτέρου τὴν μοναρχίαν σεβαστὴν καὶ ἰσχυράν, καθιεροῦντες ὑπὲρ τοῦ θρόνου ὅσα δικαίωματα εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν δικαίων συμφερόντων ἐκάστου, καὶ τῆς γενικῆς τοῦ Ἔθνους εὐημερίας»². Περαιτοῦντες δὲ τὴν ἀπάντησιν αὐτῶν οἱ Πληρεξούσιοι ἐβεβαίουν τὸν Ἡγεμόνα ὅτι «θέλουσιν ἐπιληφθῆ με πληρεστάτην ἀφοσίωσιν τοῦ μεγάλου ἔργου, καὶ με πνεῦμα εὐθύτητος καὶ πατριωτισμοῦ προβαίνοντες συμφῶνως μετὰ τῆς Υ. Μ. εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ὀριστικοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος, θέλουσιν ἐπιμεληθῆ νὰ ἐπιθέσωσιν εἰς αὐτὸ τὴν σφραγίδα τῆς διαρκείας καὶ μονιμότητος»³.

Ἐπὲρ τὸ δέον μακρὸς θ' ἀπέβαινε ὁ λόγος ἐὰν ἡρευνῶντο τὰ πρὸς ὀριστικὴν σύνταξιν τοῦ πολιτεύματος μεσολαβήσαντα στάδια. Τὸ Σύνταγμα ἐψηφίσθη. Ἀποτελεσθὲν ἐξ 107 ἄρθρων καθηρτίσθη ὀριστικῶς ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως, καὶ μόνον ἡ βασιλικὴ κύρωσις μετὰ τοῦ ὅρκου ἀπέμενε ὅπως ἀνιδρυθῆ εἰς θεμελιώδη καὶ ἀτάλευτον νόμον τοῦ Κράτους. Δὲν πρέπει ἴσως νὰ παρίδω, ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ταχειῶν τούτων σημειώσεων καὶ ἀφηγήσεων, ἐπεισοδίον τι ἐνδεικτικὸν καὶ χαρακτηριστικὸν τῶν τὰ πνεύματα ἐλαυνουσῶν ἰδεῶν. Εἶχον ἤδη ὀριστικῶς ἐπιψηφισθῆ τὰ 106 ἄρθρα τοῦ Συντάγματος ἀπέμεινε δὲ μόνον τὸ ὕστατον 107. «Ἢδη ἐφθάσαμεν» εἶπεν ἀγορευθὼν ὁ εὐγλωττος εἰσηγητής, «εἰς τὸ τελευταῖον μὲν, ἀλλὰ κυριώτατον ἄρθρον τοῦ Συντάγματος. Πάντα τ' ἄλλα, ὅσα ἐψηφίσατε μέχρι τούδε, εἶνε ἡ ἔκφρασις τῶν εὐχῶν σας καὶ τῶν τοῦ Ἔθνους εὐχῶν, τὸ δὲ 107 ἄρθρον ὁ τρόπος, δι' οὗ αἱ εὐχαὶ ὑμῶν θέλουσι πραγματοποιηθῆ» ἐκεῖνα ἀποτελοῦσι τὸ σῶμα τοῦ πολιτεύματος, τὴν δὲ ζῶσαν καὶ ἐνεργὸν ψυχὴν δίδει τὸ 107 ἄρθρον. Τὰ πρῶτα ἄνευ τοῦ τελευταίου τούτου καταντῶσι νεκρά. Δὲν εἶναι τὸσον δύσκολον τὸ ν' ἀποκτήσῃ τις τὰ καλά, ὅσον τὸ νὰ δυνηθῆ νὰ διατηρήσῃ αὐτά. Τὸ μόνον δὲ μέσον, δι' οὗ κατορθοῦνται εἰς τὰ ἔθνη, καὶ κατορθωθέντα διατηροῦνται τὰ ἀγαθὰ, εἶναι ὁ πατριωτισμός. Ὁ πατριωτισμός ἔδωκε τὸ μεγαλεῖον τοῦ ὀνόματος εἰς τὸν Ἕλληνα, ὁ πατριωτισμός παρηκολούθησε πάντοτε καὶ παντοῦ κατὰ πόδας αὐτόν, ὁ πατριωτισμός ἀνέδειξεν αὐτόν ἐκ δούλου ἐλεύθερον, ὁ πατριωτισμός ἀπῆλλαξεν αὐτόν τῆς ξενικῆς καχεξίας, εἰς τὸν πατριωτισμὸν ἐπομένως τοῦ Ἑλλήνου ἔκρινεν εὐλογον ἢ ἐπιτροπὴν ν' ἀναθέσῃ τὸ τιμαλφέστατον χρῆμα τοῦ Συντάγματος, τὸ ὅποιον ἤδη διεπράξατε»⁴. Ἰδοὺ τί λέγει τὸ ἄρθρον 107 εἶπεν ὁ εἰσηγητής. «Ἡ τήρησις τοῦ

παρόντος Συντάγματος ἀφιεροῦται εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων». «Μόλις ἐπρόφερον ὁ εἰσηγητής», λέγουσι τὰ ἐπίσημα πρακτικὰ, «καὶ ἐπεκρότησε σύμπαν τὸ ἐντὸς τοῦ Βουλευτηρίου, καὶ τὸ ἐκτὸς τούτου ἀκροατήριον. «Ζήτω τὸ Σύνταγμα» ἐβόησαν πάντες ὡς ἐξ ἐνός στόματος. Ὁ λαὸς ὅλος σκιρτοῦντες ὑπὸ τῆς ἀμέτρου χαρᾶς ἐπανέλθοντες τὰς χεῖρας, οἱ δὲ τινάζοντες τοὺς πῖλους τῶν εἰς τὸν ἀέρα. Κοινὴ ἦν τοῖς πᾶσι ἡ χαρὰ, τὸ πᾶν ἦν χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις· οὐχ ἤττον δὲ ἐβόησεν ὁ λαός, καὶ ἐπανέλαβε πολλάκις, «ζήτωσαν ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα, ζήτω ἡ Συνέλευσις, ζήτωσαν οἱ πληρεξούσιοι, ζήτωσαν αἱ εὐεργέτιδες καὶ Σύμμαχοι δυνάμεις»¹.

Τὸ σχέδιον τοῦ Συντάγματος, πλήρες ἤδη καὶ ἔτοιμον, ὑπεβλήθη ἐν ἀντιγράφῳ πρὸς τὸν Ἡγεμόνα «διὰ νὰ λάβῃ αὐτὸ ὑπ' ὄψιν καὶ φέρῃ ἐπ' αὐτοῦ ὅσας ἤθελε νομίσει ἀναγκαίας τροποποιήσεις». Εἰς τὴν σπουδὴν ταύτην τῆς Συνελεύσεως ἀποκρινόμενος ὁ Ὄθων ἔλεγε ὅτι «θέλει μελετήσῃ μετ' ἐπιστάσις τὸ σχέδιον καὶ θέλει σπεύσει νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τὴν Συνέλευσιν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν σκέψεών του». Διὰ διαγγέλματος δὲ ὁ Ὄθων ἐπέφερε πράγματι παρατηρήσεις τινὰς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος ὡς δημοσίᾳ ἀνέγνω ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως ὁ γραμματεὺς². Κατὰ τὴν ἐνώπιον τοῦ σώματος δήλωσιν τοῦ Προέδρου, ὁ Βασιλεὺς, λαθῶν τὴν περιέχουσαν τὰς ἀντιπαρατηρήσεις τῶν πληρεξουσίων ἐπὶ τῶν βασιλικῶν παρατηρήσεων σημειώσιν «με ἀγαθότητα ψυχῆς ἀπήντησεν ὅτι ἐντὸς μιᾶς ὥρας θέλει πέμψαι τὴν ἀπάντησιν. Πέποιθα», εἶπεν ὁ Πρόεδρος «ὅτι θέλει εἰσθαῖ εὐάρεστος ἢ τῆς Α. Μ. ἀπάντησις». Εἰς ἐπήκουον, ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως, ἀνεγνώσθησαν αἱ παρατηρήσεις τῶν πληρεξουσίων, μετὰ ταύτας δὲ ὁ Πρόεδρος ἀνέγνω τὸ ἐξῆς τοῦ Ἡγεμόνος Διάγγελμα. «Κύριε Πρόεδρε. Λαθῶν τὸ παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως σχέδιον τοῦ Συντάγματος, διεύθυνα εἰς αὐτὴν τὰς ἐπ' αὐτοῦ παρατηρήσεις μου. Πληρορορηθεὶς ἤδη τὰς τελευταίας εὐχὰς αὐτῆς ἐκ τῶν διαβιβασθεισῶν μοι σημειώσεων, δὲν διστάζω νὰ παραδεχθῶ αὐτάς, ἀφοῦ ἐξεπλήρωσα τὸ χρέος μου, παραστήσας εἰς αὐτὴν, ὅ,τι εἰλικρινῶς ἔκριναν συντελεστικὸν εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ Ἔθνους. Ἀποπερατῶν τὸν λόγον, εὐχομαι νὰ εὐλογῆσῃ ὁ Θεὸς τὸ Πολιτικὸν τοῦ Κράτους Σύνταγμα».

Ζητωκραυγαὶ τῶν πληρεξουσίων καὶ τοῦ πλήθους διεδέχθησαν τὰς ἐσχάτας λέξεις τοῦ βασιλικοῦ διαγγέλματος, ἡ δὲ Συνέλευσις διὰ τοῦ προεδρείου αὐτῆς καὶ ἐξηκοντατριμελοῦς εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, ἠυχαρίστησεν ἐπὶ τούτῳ τὸν Βασιλέα.

Τὴν 18ην Μαρτίου 1844 ὤμοσεν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως τὸν ἐπὶ τοῦ Συντάγματος ὅρκον ὡς ἐξῆς: «Ὀμνῶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος νὰ προστατεύω τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων,

¹ Αὐτόθι.

² Αὐτόθι.

³ Αὐτόθι.

⁴ Αὐτόθι: σελ. 510—511.

¹ Αὐτόθι.

² Αὐτόθι. σελ. 569 καὶ ἐφεξῆς.

νά φυλάττω τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, καὶ νὰ διατηρῶ καὶ ὑπερασπίζω τὴν ἐθνικὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους¹». Ὅτε κατέπαυσαν αἱ ἐξάλλοι ζητωκραυγαί, ὁ Βασιλεὺς, «εὐχόμεαι» εἶπε, «ὥστε τὸ Σύνταγμα, ὁ ἱερός οὗτος καὶ ἀδιάρρηκτος δεσμός μεταξὺ Βασιλέως καὶ Ἐθνους νὰ στερεώσῃ καὶ προαγάγῃ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδος. Περαιτωθέντος ἤδη τοῦ ἔργου διὰ τὸ ὅποσον συνεκάλεσα τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν κηρύττω τὴν λῆξιν αὐτῆς».

Ἡ Συνέλευσις διελύθη, καὶ τὸ Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς βασιλευσμένης Ἑλλάδος, τὸ ἀπὸ τῆς ἀνεπηρέαστου αὐτῆς θελήσεως ἐκπορευθέν, ἀνεστηλώθη μετ' ἐλπίδων, ἐν μέσῳ χαρᾶς καὶ περιπτώξεων, ὡς τὸ πολιτικὸν καθεστὼς καὶ ὁ θεμελιώδης νόμος τοῦ Κράτους.

Γ'

Ἡ Ὀκτωβριανὴ μεταπολίτευσις τοῦ 1862, κατὰ λύσασα τὴν δυναστείαν τοῦ Ὁθωνος, ἀνίδρυσεν τὴν τοῦ Γεωργίου. Ἐξω τοῦ θέματος ἡμῶν κεῖται ἡ ἔρευνα τῶν πρὸ καὶ μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν ἐκτυλιχθέντων καὶ ἐπιτελεσθέντων, εἴτε ὡς προπαρκασκευαστικῶν τῆς πολιτικῆς ἐκείνης μεταβολῆς, εἴτε ὡς ἐπακολουθημάτων αὐτῆς. Δευτέρα Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐκλήθη τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1862 ἐν Ἀθήναις, καὶ ταύτην προσφωνῶν, μετὰ τὴν εἰθισμένην δοξολογίαν, ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ἔλεγε ὅτι: «οὔτε τὰ Παναθηναῖα, οὔτε τὰ Ἴσθμια, οὔτε τὰ Ὀλύμπια, οὔτε αἱ ἄλλαι προγονικαὶ ἡμῶν πανηγύρεις δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὴν σημερινὴν ἡμετέραν ἑορτήν, ὡς πρὸς τὸ ὕψος τοῦ σιοποῦ καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰ ὁποῖα αὐτὴ ἀπεικονίζει»². Ὁ νεαρός Ἡγεμὼν εἶχεν ἤδη ἀποβῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀπευθύνων δὲ προκήρυξιν πρὸς τὸν Λαὸν ἔλεγε ὅτι: «φέρω ὑμῖν πεποιθήσιν καὶ ἀφοσίωσιν εὐκρινῆ μετὰ βαθείας πίστεως εἰς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ταυτότητα τῆς τύχης ἐμοῦ τε καὶ ὑμῶν. Ὑπόσχομαι ὑμῖν ν' ἀφιερῶσω τὴν ζωὴν μου σύμπασαν ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας ὑμῶν». Καὶ ἀμέσως κατωτέρω, ὁ μετὰ παραφόρου ἐνθουσιασμοῦ γενόμενος δεκτός Ἡγεμὼν ἔλεγε πρὸς τὸ Ἔθνος, «Σκοπὸς τῆς φιλοδοξίας μου ἔσται οὗτος, νὰ καταστήσω τὴν Ἑλλάδα, ἐρόσον ἀπ' ἐμοῦ ἐξήρτηται, πρότυπον βασιλείου ἐν τῇ Ἀνατολῇ»³. Μικρὸν μετὰ τὴν προκήρυξιν ταύτην, τὴν 19ην Ὀκτωβρίου τοῦ 1863, ὁ Ἡγεμὼν ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως ὤμοσε τὸν ὄρκον Αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἢ ταυτόχρονος ὑπαρξίς Βασιλείας καὶ κυριαρχοῦ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ζηλοτύπου τῆς δυνάμεως αὐτῆς, καὶ ὑπὸ ἀκρότων ἐλαυνομένης ἀρχῶν, ἔδυσχεράνιεν πῶς τὴν ὀμαλωτέραν κίνησιν τῆς πολιτείας, καὶ τὴν δυσχέριαν ταύτην ὤξυνεν ἐπὶ μᾶλλον ἢ βραδύτης μεθ' ἧς τὸ συντακτικὸν σῶμα προέβαιεν εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῆς κυρίας

αὐτοῦ ἀποστολῆς. Ἡ ψήφισις τοῦ Συντάγματος ἐχώρει μετὰ νωθρότητος, καθ' ἧς ἀσθενῆ δικαιολογίαν ἠδύνατό τις ἴσως νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βραδύτητα τῆς τυπικῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου, καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀναστελλομένην ἀποστολὴν καὶ μετοχὴν τῶν πληρεξουσίων αὐτῆς εἰς τὰ συντακτικὰ τῆς Συνελεύσεως ἔργα. Ἦτο ἡ 7η Ὀκτωβρίου τοῦ 1864 καὶ ἡ συζήτησις τοῦ Συντάγματος μόλις εἶχε δώσει σύνθεσιν καὶ σύστασιν εἰς τὸ 71ον ἄρθρον τοῦ νέου θεμελιώδους νόμου. Ἐπικειμένης τῆς συνεχείας τῆς συζητήσεως τοῦ ἄρθρου τούτου, ὁ Πρόεδρος ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Συνέλευσιν ὅτι ὁ πρωθυπουργὸς ἐνεχείρησεν αὐτῷ διάγγελμα τοῦ Βασιλέως, ὅπως ἀνακοινωθῇ εἰς τὸ Σῶμα. Τὸ διάγγελμα τοῦτο ὅπερ, πρὸς τῇ ὑπογραφῇ τοῦ Βασιλέως ἔφερε καὶ τὰς ὑπογραφὰς τοῦ πρωθυπουργοῦ Κανάρη, καὶ τῶν ὑπουργῶν Κουμουνδούρου, Θεοδώρου Δηλιγιάννη, Σ. Σωτηροπούλου, Α. Χ. Λόντου καὶ Α. Καρνάλη αὐστηρὸν τὴν φράσιν, καὶ συντεταγμένον δι' ὕψους προσεγγίζοντος σχεδὸν πρὸς τὴν ἀπειλήν, ἤλεγχε τὴν Συνέλευσιν διὰ τὴν βραδύτητα τῶν ἐργασιῶν τῆς, καὶ ἀνεμίμησεν ὅτι, παρὰ πᾶσαν τὴν ἐν τῇ Συνελεύσει ἤδη παρουσίαν τῶν Ἑπτανήσιων ἀντιπροσώπων, αἱ ἐργασίαι τοῦ σώματος δὲν ἐχώρουν ἐν τούτοις ταχεῖαι. «Καθῆκον ἀπαραίτητον πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν», ἔλεγε ἐν τῷ τολμηρῷ καὶ δεδικοιολογημένῳ ἴσως διαγγέλματι Αὐτοῦ πρὸς τὴν Συνέλευσιν ὁ νεαρῶτατος Ἡγεμὼν «καὶ πρὸς αὐτὰ ταῦτα τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος μέλλοντα νὰ περιφρουρηθῶσι συμφέροντα Μοὶ ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιζητήσω τὸ τέρμα τῆς καταστάσεως ταύτης. Ἐπὶ τούτῳ δὲ παρήγγειλα τοὺς ὑπουργοὺς Μου νὰ υποβάλωσιν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὸ συνημμένον σχέδιον τοῦ ὑπολοίπου μέρους τοῦ Συντάγματος, καὶ νὰ δηλώσωσιν εἰς αὐτὴν ὅτι εἰμι ἔτοιμος νὰ ἀποδεχθῶ καὶ νὰ ὑπογράψω τὸ μέχρι τοῦδε ψηφισθὲν μέρος αὐτοῦ μετὰ τοῦ ψηφισθησομένου κατὰ τὸ συνημμένον σχέδιον τοῦ ὑπολοίπου τοῦ ὁποῖου αἱ διατάξεις οὐδόλως ἀπομακρύνονται τῶν μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ἐκδηλωθεισῶν εὐχῶν. Παρακαλῶ δὲ τὴν Συνέλευσιν νὰ ἐκφέρῃ ἐντὸς 10 ἡμερῶν τὴν ἐπὶ τούτου ψήφον τῆς¹». Καταλήγων δὲ τὸ αὐστηρὸν καὶ σοβαρὸν Αὐτοῦ διάγγελμα ὁ Ἡγεμὼν ἔλεγε τὰ ἐξῆς αὐστηρότερα ἐπι. «Ἐὰν ὅμως ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲν περαιώσῃ τὰ ἔργα ταῦτα ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω χρονικῶν διαστημάτων, ἐπιφυλάσσομαι πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐπὶ τῆς μελλούσης ἀποφάσεώς μου, ὅποιαν ἢ διαψευσθεῖσα πεποιθήσις Μου Μοὶ ὑπαγορεύει, καὶ καθίστω ὑπεύθυνον τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐπὶ ταῖς περαιτέρω συνεπειαῖς²». Τοῦ διαγγέλματος τούτου ἡ ἀνάγκησις προεκάλεσε δεινὸν σάλον ἐν τῷ Σῶματι, παρὰ πάντα ὅμως τὸν κλύδωνα, καὶ ἀντὶ τῆς ἐπὶ τοῦ διαγγέλματος συζητήσεως ἦτις, ἀναβληθεῖσα, οὐδέποτε ἔλαβε χώραν, ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Κουμουνδούρος ἤρξατο ἀναγινώσκων τὸ

¹ Αὐτόθι. Σελ. 698.

² Πρακτ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως. Σελ. 3.

³ Προκήρυξις Γεωργίου Ὀκτωβρίου τοῦ 1863.

¹ Ἐπίσημ. Ἐφημ. τῆς Συνελ. Συνεδρίας 7 Ὀκτωβρίου 1864. Σελ. 677.

² Αὐτόθι.

«Γιὰ τὸ τραπέζι».

σχέδιον τοῦ ὑπολοίπου μέρους τοῦ Συντάγματος, ἀπὸ τοῦ ἄρθρου 73 καὶ ἐφεξῆς. Τὴν 21^{ην} Ὀκτωβρίου 1864 τὸ προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ ἡ ἐπὶ τούτῳ κληρωθεῖσα πρεσβεία ἀνελοῦσα εἰς τὰ Ἀνάκτορα ὑπέβαλε τῷ Βασιλεῖ τὸ ἐπιψηφισθὲν Σύνταγμα ἐφ' οὗ ὁ Ἡγεμὼν ἀπήντησεν ὅτι θέλει σκεφθῆ καὶ θέλει δώσει τὴν ἀπάντησίν Του. Τὴν 2 Νοεμβρίου ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτὴν διάγγελμα τοῦ Βασιλέως τῆς 31 Ὀκτωβρίου, δι' οὗ ὁ Ἡγεμὼν ἀνεκοίνου εἰς τὴν Συνέλευσιν ὅτι ἀπεδέχετο τὸ Σύνταγμα, θέλει δὲ υπογράψῃ αὐτὸ καὶ ὁμοίσει τὸν ἐν αὐτῷ διαγραφόμενον ὄρκον, προεκάλεε ὅμως τὴν προσοχὴν τῆς Συνελεύσεως ἐπὶ δύο διατάξεων τοῦ Συντάγματος, ὧν ἡ ἑτέρα ἀφεώρα τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἀναθεώρησιν τοῦ ψηφισθέντος ἤδη θεμελιώδους νόμου. «Κρίνων λυσιτελῆ» ἔλεγεν ὁ Ἡγεμὼν «τὴν ἀνεύχλητον καὶ ὑπὸ μακρῶν χρονικῶν διαστημάτων μὴ παρακλωσμένην ἀναθεώρησιν ἐκείνων τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος, ὅσας ἡ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ ἡ πείρα ἤθελε κρίνει διορθωτέας, ἀφίημι εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τὴν ἐπιψήφισιν πρακτικωτέρου τινός καὶ πρὸς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα μᾶλλον συνάδοντος τρόπου ἀναθεώρησεως, τὸν ὁποῖον ἡ σύνεσις τῆς Συνελεύσεως ἤθελεν ἐξεύρει»¹. Ἀπαντῶσα ἡ Συνέλευσις ἐτροποποίησε μὲν τὴν πρώτην τῶν παρατηρήσεων κατὰ τὰς βασιλικὰς ὑποδείξεις, ἀπεφάνητο δὲ, ὅσον ἀφορᾷ τὴν δευτέραν, τὴν ἐν τῷ μέλλοντι δηλονότι ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος ὅτι «ἡ Συνέλευσις μὴ δυνηθεῖσα νὰ ἐξεύρῃ ἄλλην καταλληλοτέραν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ μὴ διακωλύηται ἡ τροποποίησις τῶν διατάξεων ἐκείνων τοῦ Συντάγματος, τὰς ὁποίας ἡ πείρα ἤθελε τυχὸν ἀποδείξει ἐσφαλμένας, καὶ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις ἀναγνωρίσει ὡς τοιαύτας, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ ἐλαττωῖται ἡ πρὸς τὴν ἰσχύν παντός πολιτεύματος πεποιθήσις παρακαλεῖ εὐσεβάτως τὴν Ὑ. Μ. ἵνα ἀποδεχθῆ αὐτὴν ὡς ἐψηφίσθη»². Ὁ Ἡγεμὼν ἀνταπαντῶν πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν, τὴν δούσαν αὐτῷ τὴν εἰς τὸ διάγγελμα ἀπάντησιν, ἐξέφρασε τὴν λύπην του διότι ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἐν τῇ ἐπιστολῇ Του τῆς 31 Ὀκτωβρίου παρατήρησιν περὶ ἐπιτυχέστερας ἀναθεωρήσεως μερῶν τινῶν τοῦ Συντάγματος, ἐδήλωσεν ὅμως ὅτι δὲν ἀποποιεῖται νὰ υπογράψῃ τὸ Σύνταγμα ὁποῖον ἐψηφίσθη. «Θέλω μόνον νὰ βεβαιώσω ἀκόμη μίαν φορὰν», εἶπεν ὁ Ἡγεμὼν, «ὅτι προεκάλεσα τὴν προσοχὴν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐγκαίρως εἰσέτι»³.

Ἦδη ἐγγίζομεν εἰς τὸ τέρμα τῆς συνοπτικῆς καὶ στοιχειώδους ἡμῶν ἀφηγήσεως περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ Συντάγματος ἐν τῇ βασιλευμένῃ Ἑλλάδι. Εἶναι ἡ 16^η Νοεμβρίου 1864 καὶ 365^η τῶν συνε-

δριάσεων τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Τὰ πάντα παρεσκευάσθησαν, καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην προσέρχεται νὰ ὁμοίση τὸν ὄρκον αὐτοῦ ὁ Β' τῆς Ἑλλάδος Συνταγματικὸς Βασιλεὺς. Ἡ ἀνακούφισις πράυνει τὰς ψυχὰς. Ὁ ὄρκος τοῦ Ἡγεμόνος, ἐπιστέφων τὸ ἔργον τῆς Συνελεύσεως, ἀπολύει αὐτὴν τῶν συντακτικῶν καθηκόντων τῆς. Ὁ Ἡγεμὼν προσῆλθε τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως. Πρὶν ἢ δὲ ὁμοίση τὸν ψηφισθέντα ὄρκον στραφεὶς πρὸς τοὺς πληρεξουσίους εἶπεν αὐτοῖς: «Ὁρμιζόμενος ἐπὶ τοῦ Συντάγματος, Κύριοι Πληρεξούσιοι, πιστεύω ὅτι ἡ ἀκριβὴς καὶ πιστὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τε καὶ τῶν νόμων τοῦ Κράτους εἶναι ὑποχρέωσις καὶ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων»¹. Ἔθηκε τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ, τοῦ γραμματέως ὑπαγορεύοντος, ὤμοσε τὸν ἐν τῷ 43^ῳ ἄρθρῳ τοῦ Συντάγματος ὀριζόμενον ὄρκον. Ὁ πρόεδρος Μεσσηνέζης, «Βασιλεῦ», εἶπε, «ἡ ἐπὶ τοῦ Συντάγματος ὀρκωμοσία τῆς Ὑ. Μ. ἐπισφραγίζει ἐπισήμως καὶ δίδει πέρασ ὀριστικὸν εἰς τὰς συντακτικὰς τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐργασίας» ἐπομένως κατ' ἐντολὴν καὶ ἐξ ὀνόματός Της κηρύττω διαλελυμένην τὴν Συνέλευσιν καὶ τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς». Καὶ ὁ Βασιλεὺς «Ἀποχωρίζομενος», εἶπε, «τῆς Συνελεύσεως ἀποχαιρετῶ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους»².

Καὶ οὕτω καθηρτίσθη, ἐψηφίσθη, ἐκυρώθη, καὶ καθιερώθη τὸ ἐν ἰσχύι σήμερον πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἱστορία θὰ κρίνῃ τὸ ἔργον. Ἀλλὰ καὶ οἱ σύγχρονοι, οὐδαμῶς προκαταλαμβάνοντες ἢ ὑπεισερχόμενοι εἰς τὴν φωτεινὴν καὶ ἀδυσώπητον κρίσιν τῆς ἱστορίας, κρίνομεν ὅμως καὶ ἡμεῖς πάντες αὐτὸ. Ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχῃ διάστασις τις γνωμῶν ἄς ἐπιτραπῆ ὅμως νὰ εἰπῶμεν, ὅτι δυσχερῶς θὰ διοικηθῆ ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ ἄλλο πολίτευμα ἢ τὸ Συνταγματικόν. Ἐννοεῖται ὅτι πρόκειται περὶ αὐτοδιοικήσεως, καὶ ἡρέμου πρὸς τὴν χώραν καὶ τὰς ἐξῆς αὐτῆς συνάδοντος βίου, οὐχὶ δὲ περὶ βίας ὑπερτέρας δυναμένης πρὸς στιγμὴν νὰ πνίξῃ διὰ τοῦ ὄγκου πᾶσαν ἰδέαν, καὶ διὰ τῆς δυνάμεως νὰ συντρίψῃ πάντα θεσμόν, ἀνασθηλοῦσα τὴν ἀπολυταρχίαν. Λέγοντες ὅμως ὅτι δυσχερῶς θὰ διοικηθῆ ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ πολίτευμα ἄλλο ἢ τὸ Συνταγματικόν πρέπει νὰ ἐννοοῦμεθα. Πρὸς τὴν κανονικὴν λειτουργίαν αὐτοῦ δέον νὰ χρησιμοποιῶνται, ἐννόμως δὲ ἐγκαίρως καὶ ἀγαθοπίστως νὰ δρῶσι πᾶσαι αἱ δι' αὐτοῦ κατασταθεῖσαι καὶ θεσμοθετηθεῖσαι ἐξουσίαι. Τὸ Σύνταγμα ἐννοεῖ τὴν ἔμφρονα καὶ σοφὴν ἀλληλοκαταίρεσιν τῶν ἐξουσιῶν. ἀλληλοκαταίρεσιν ὅμως σκοποῦσαν τὴν τήρησιν τῆς ἀρμονίας καὶ ἰσορροπίας, τὴν ἀποτροπὴν δὲ τῆς ἐπικρατήσεως, ἐπὶ ζημίᾳ τῆς Πολιτείας, εἴτε τῆς ὀγκλοκρατικῆς τάσεως τῶν πολλῶν, εἴτε τῆς ἀπολυταρχικῆς τάσεως τοῦ ἐνόου. Ἀθετεῖ τὸ Σύνταγμα ὁ Ἡγεμὼν, ὁ εἰς τὰς διατάξεις αὐτοῦ ὑποκαθίσταν δολίως ἢ ἐκ τοῦ ἔμφρανοῦ τὴν

¹ Ἐπίσημ. Ἐφημ. τῆς Συνελ. Συνεδρ. 2 Νοεμβρίου. Σελ. 968.

² Ἐπίσημ. Ἐφημ. Συνελ. Συνεδρ. 7—9 Νοεμβρίου 1865. Σελ. 1066.

³ Αὐτόθι.

¹ Ἐπίσημ. Ἐφημ. τῆς Συνελ. Σελ. 1091.

² Αὐτόθι σελ. 1092.

ιδίαν προσωπικὴν δύναμιν ἄθετεῖ ὁμως αὐτὸ καὶ ὁ μὴ ποιῶν εὐορκον, ἔγκαιρον καὶ ἀπροσωπώληπτον χρῆσιν τῆς δυνάμεως ἢν αὐτὸ τὸ Σύνταγμα, ἐν τῷ συμφέροντι τῆς Πολιτείας, ἐν τῷ συμφέροντι τῆς τάξεως, ἐν τῇ ἀρμονίᾳ τῶν ἐξουσιῶν, ἔθηκεν εἰς τὰς χεῖρας του. Παρεμβαίνων ὁ Ἡγεμὼν ὅπως καταστείλῃ τὰς τυχόν ἐκτροπὰς τοῦ ὑπουργοῦ ἢ τοῦ κοινοβουλίου, καὶ παρεμβαίνων ἐν ὀνόματι τῆς δυνάμεως ἢν νομίμως καὶ ὁρθῶς ἡ Πολιτεία καὶ οἱ θεσμοὶ τῆς ἔδωκαν εἰς Αὐτόν, δὲν παραβιάζει τὸ Σύνταγμα, ἀλλ' εὐόρκως τηρεῖ καὶ προασπίζει αὐτό. Τὸ παραβιάζει ὁμως, καὶ τὸ παραβιάζει ὑπόυλως καὶ θανασίμως, ὅταν καταδικάζων σκοπίμως ἢ ἐξ ἀνηγκίας εἰς ἀργίαν τὴν ἡγεμονικὴν ἐποπτεῖαν καὶ ἐξουσίαν, συντελῆ ἐκ προμελέτης ἢ ἀδιαφορίας εἰς τὴν πολιτικὴν σῆψιν, ἀφίησι δὲ ἐλεύθερον καὶ ἀνεξέλεγκτον τὸ στάδιον εἰς τὴν ἐμπάθειαν ἢ τὴν μνησι-κακίαν τοῦ ὑπουργοῦ, εἰς τὴν πλάνην αὐτοῦ, ἢ τὴν τύφλωσιν, ἐλεγχόμενος δὲ ὑπὸ τῆς ἀσφαλοῦς κρίσεως τοῦ Ἔθνους δικαιολογεῖται εἰτα ὅτι δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ πράξῃ τι διότι τὸν παρεκώλυε τὸ πολίτευμα, ἢ ὅτι, σεβόμενος τὸ Σύνταγμα, ἀφῆκε τὸν χαλκευόμενον ὄλεθρον ἀχαλίνωτον νὰ ἐνσκήψῃ ἐπὶ τὴν Πολιτείαν! Τίς θὰ ἠδύνατο εὐλόγως νὰ καταγνώσῃ συνταγματικὴν ἐπιπορικίαν εἰς τὸν Ἡγεμόνα, ὅστις θὰ ἤξιου παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ του νὰ τηρῇ αὐτὸν ἐνήμερον τῆς ἀληθοῦς οικονομικῆς θέσεως τῆς ἐπικρατείας του, τῆς στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς ἀκμῆς του, τῆς ἀδεκάστου καὶ ταχυτάτης ἀπονομῆς τῆς ἱερᾶς Δικαιοσύνης, τῆς σκοπίμου καὶ ὑγιεστέρως θεραπείας τῆς Ἐρησείας καὶ τῆς Παιδείας; Τίς θὰ κατεγίνωσκεν ἐπιπορικίαν εἰς τὸν συνταγματικὸν Ἡγεμόνα ἐάν, ἀγρυπνος καὶ ἀπροσωπώληπτος πάντοτε, ἐφώρευεν ἀπὸ περιωπῆς τὰ ἐθνικὰ πράγματα, καὶ σωτηρίως ἐφῆπτετο αὐτῶν ἐντὸς τοῦ κύκλου ὃν οἱ Νόμοι καὶ ἡ Πολιτεία ὀξυδερκῶς καὶ σωφρόνως διεύραψαν; Εἶναι πλάνη ὄλεθρία, εἶναι πλάνη συμφορῶν παραγωγὸς τὸ ὅτι ὁ Συνταγματικὸς Ἡγεμὼν κατεστάθη ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς Πολιτείας μόνον ὅπως παρίσταται εὐχέριστον ὄργανον εἰς τὰς χεῖρας πονηρῶν ἢ πλανωμένων ὑπουργῶν, καὶ ὅπως τιτλοφορεῖται ὁ ἄνευ γνώσεως, ὁ ἄνευ συνειδήσεως ἢ εὐθύνης συνεργὸς τῶν παραφορῶν ἢ ἐκτροπῶν κακῶς βουλευμένων Βουλῆς, καὶ πλημμελῶς ἐνεργοῦσης Κυβερνήσεως. Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἀξιοὶ τὸν Ἡγεμόνα τὸν πεφωτισμένον καὶ ἀπροκατάληπτον ἐλεγκτὴν τῶν ψηφισμάτων τῆς Βουλῆς καὶ τῶν πράξεων τῶν ὑπουργῶν, οὐδεὶς δὲ Ἡγεμὼν συνταγματικὸς δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ ὅτι ἄνευ τῆς ἰδίας ὑπογραφῆς του, οὐδεὶς νόμος τοῦ Κράτους ἔχει κύρος, καὶ οὐδὲν οὐσιωδῶς ἐφαπτόμενον τῆς Πολιτείας δύναται, ὅπωςδῆποτε, νὰ ἐπιτελεσθῇ. Ἡ ἀίγλη τῆς ἐπιτυχίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀκμῆς αὐγάζει πρῶτη τοῦ Ἡγεμόνος τὴν κεφαλὴν, διότι ἄνευ τῆς ὑπογραφῆς του, ἄνευ τῆς ἐγκρίσεώς του, ἄνευ τῆς ὑψηλῆς ἐποπτείας του, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ θεμελιωθῇ καὶ νὰ χειραγωγηθῇ ἢ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν καταλήξασα ἐργασία. Αὐτὸν ὁμως ἐπηρεάζει καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀποτυχίας πικρὰ δυσχερέσκεια καὶ

σκιά, διότι τὰ εἰς ἀτυχίας λήξαντα μέτρα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἄνευ τῆς συναίνεσεως, ἄνευ τῆς ἐνθαρρύνσεως, ἄνευ τῆς ὑπογραφῆς ἢ τῆς ἀνοχῆς τοῦ Ἡγεμόνος. Τίς λέγει ὅτι ἐν συνταγματικῇ πολιτείᾳ ὁ Ἡγεμὼν εἶναι ἄθυρμα τι ἄψυχον καὶ ἄνευ βουλήσεως, ὑπὸ ἀλλοτριῶν νημάτων κινούμενον, καὶ εἰς ἀλλότρια νεύματα ἢ κελεύσματα ὑπακούον; Τίς λέγει τὴν βλασφημίαν ὅτι εἰς συνταγματικὸν Κράτος ὁ Ἡγεμὼν δὲν ἔχει τὴν ὑψίστην τῶν ἀποστολῶν, δὲν ἔχει πρωτοβουλίαν, δὲν ἔχει καθήκοντα, δὲν ἔχει δύναμιν, δὲν δύναται νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἐννομον καὶ ἀπὸ ἀγνοῦ ὑπὲρ τῆς χώρας ἐνδιαφέροντος πηγάζουσαν θέλησίν του; Καὶ ὁ Ἡγεμὼν δὲν διαλύει λοιπὸν τὰς Βουλὰς; Καὶ ὁ Ἡγεμὼν δὲν ἀρνείται λοιπὸν τὸ κύρος τῶν νόμων; Καὶ ὁ Ἡγεμὼν δὲν δύναται ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ ἐκλέξῃ καὶ νὰ ἀπολύσῃ τοὺς ὑπουργοὺς του; Καὶ ὁ Ἡγεμὼν δὲν δύναται ἀνὰ πᾶσαν ὥραν, ὑπερασπιζόμενος τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του, καὶ ἀμυνόμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ του, δὲν δύναται νὰ προτείνῃ γνώμας, νὰ συζητήσῃ, νὰ ἐρευνήσῃ, νὰ διαφωνήσῃ, ν' ἀποδεχθῇ ἀνεπιφυλάκτως, νὰ παρεμβάλλῃ τὴν ἀρνησικυρίαν του, νὰ ἐκδηλώσῃ τοὺς δισταγμοὺς του, νὰ διασκεδάσῃ ἢ ἐντείνῃ αὐτούς, νὰ ἐνδώσῃ ἢ νὰ ἀρνήσῃ, νὰ τρέξῃ εἰς τὰ στρατόπεδα καὶ τοὺς ναυστάθμους, νὰ καλέσῃ τοὺς ὑπουργοὺς καὶ νὰ χαράξῃ μετ' αὐτῶν τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ τόπου, νὰ διαγράψῃ τὰς γενικωτέρας τῆς Πολιτείας σχέσεις καὶ ὑποχρεώσεις, τὸ σύστημα τῆς οικονομικῆς τοῦ Κράτους διαχειρίσεως, τὴν ἐλαφρὰν ἢ βαρεῖαν φορολογίαν, τὴν καταθλιπτικὴν ἢ ἀνισότητά τῆς φορολογίας αὐτῆς, τὴν κατάστασιν τῆς δημοσίου ἀσφαλείας, τὴν τυχόν ροπήν πρὸς τὸ ἐγκλημα, τὴν ἀλλοίωσιν τῶν ἐθνικῶν σκέψεων ἢ ροπῶν, τὴν ἀκμὴν ἢ τὸν μαρασμὸν τῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς κινήσεως, τὴν κατάστασιν τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἄλλης παραγωγῆς, τὴν τυχόν πλημμελῆ διοίκησιν, τὴν τυχόν μεροληπτικὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων, τὴν βραδύτητα τῆς Δικαιοσύνης, τὴν ἐκλυσιν τῶν ἠθῶν, τὴν ἐκθεσμον καὶ ἀφειδῆ χρησιμοποίησιν τῆς δυνάμεως καὶ τῶν χρημάτων τοῦ Κράτους πρὸς ὄφελος ὑπουργῶν ἢ κομματαρχῶν; Θὰ ἤλεγξέ τις ἐπὶ τοιαύτῃ πολιτείᾳ τὸν Συνταγματικὸν Ἡγεμόνα; Θὰ κατεγίνωσκεν Αὐτοῦ ἔκνομον καὶ ἐκθεσμον ἐπέμβασιν εἰς τὰ τῆς Πολιτείας, καὶ δολίαν τάσιν καὶ ἀπόπειραν πρὸς μείωσιν κτηθεισῶν ἐλευθεριῶν; Μήπως ἀρὰ γε ἐλευθερία εἶνε ἡ ἀκολασία, καὶ πᾶς μὴ στέργων τὴν ἀκολασίαν, πᾶς ἀντιτασσόμενος κατ' αὐτῆς, μήπως εἶναι τύραννος καὶ δεσποτικὸς; Ποῖα ἠλιθεραὶ παρανοήσεις, σκόπιμοι ἢ εἰλικρινεῖς, εἶναι αὐταὶ, καὶ ποῖα ὄλεθρια καὶ ἀπεικταῖα ἀποτελέσματα δύναται νὰ παραγάγῃσι! Εἶναι δόλιος ἢ ἐπίβουλος ἀρὰ γε ὁ συνταγματικὸς ἐκεῖνος Ἡγεμὼν ὁ ἐφορευὼν ἀγρύπνως καὶ ἀκαμάτως τὴν τήρησιν τῶν νόμων τῆς Χώρας, ὁ συντηρῶν καὶ θερμαίνων τὴν ἱερότητα τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, ὁ ἐλέγχων τοὺς παραβάτας τῆς νομοθεσίας, ὁ συνέχων τοὺς τυχόν καταστρατηγούντας τοὺς θεσμοὺς πολιτευτὰς, ὁ ἐλαύνων καὶ πυρακτῶν

τοὺς ἀνεπαρκῶς διώκοντας τὸ ἐθνικὸν ἰδεῶδες, ὁ ἔτοιμος νὰ τιμωρήσῃ διὰ τῆς ἱερᾶς καὶ ἀκηλιδῶ-
τους καὶ ὑψίστης δυνάμεως ἦν τὸ Ἔθνος διδῆναι καὶ
στέργει εἰς τὰς χεῖρας του, νὰ τιμωρήσῃ τοὺς θρασ-
εῖς, νὰ στεφανώσῃ τοὺς ἐναρέτους, νὰ κεντρίσῃ
τοὺς ὀκνηροὺς, νὰ φωτίσῃ τοὺς πλανωμένους, νὰ
ἀπειλήσῃ τοὺς πονηροὺς, νὰ προασπίσῃ τοὺς χρη-
στούς, νὰ προστατεύσῃ πᾶσαν εὐφυῖαν καὶ δεξιᾶν
φύσιν, νὰ ἐνθαρρύνῃ καὶ στηρίξῃ τοὺς ἀσθενεῖς, ἐὰν
συμπέσῃ ἡ ἔννομος πολιτειακὴ δύναμις νὰ φεύγῃ
προσκαίρως τοὺς ἀριθμητικῶς μὲν ἀσθενεῖς κρα-
ταιοὺς ὅμως ἠθικῶς λόγῳ ἀρχῶν καὶ συστήματος ;
Εἶναι ἐπιρροκὸς ἄρα γε καὶ λαοφθόρος ὁ Ἡγεμὼν
οὗτος ; Εἶναι τύραννος ἄρα γε ὁ ἀναβάτης ὁ χρη-
σιμοποιῶν τὸν χαλινὸν ὅπως μὴ ἐξολισθήσῃ ὁ ἵπ-
πος, καὶ εἶναι δεσποτικὸς ὁ κυβερνήτης ὁ συνέχων
ἰσχυρῶς τὸ πηδάλιον ὅπως μὴ ἀφήσῃ τὸ πλοῖον νὰ
συντριβῇ εἰς τοὺς θαλασσοπλήκτους κρημνοὺς ; Τίς
δὲ λέγει ὅτι ὁ συνταγματικὸς Βασιλεὺς δὲν ἔχει δύ-
ναμιν ἐν χώρᾳ συνταγματικῇ, ἐν χώρᾳ ἐνθα ὅταν
διαφωνῇ πρὸς τὴν Βουλὴν συντριβῆι τὴν Βουλὴν,
καὶ τὴν συντριβῆι ἐν τῷ δικαίωματι. Αὐτοῦ ὅπερ τὸ
Πολίτευμα ἀνεγνώρισεν εἰς Αὐτὸν ἀκριβῶς ὅπως ἐγ-
καίρως καὶ εὐσυνειδήτως, καταλλήλως καὶ μετὰ
χρηστῆς προθέσεως ποιήσῃται χρῆσιν αὐτοῦ ὑπὲρ
τοῦ Λαοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ Πολιτεύματος ; Δὲν ἔχει δύ-
ναμιν ὁ Βασιλεὺς ὁ δυνάμενος ἐντὸς τοῦ νόμου καὶ
ἐντὸς τοῦ Πολιτεύματος νὰ καταλύῃ τὸ ὑπάρχον
νὰ δημιουργῇ δὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, νὰ παύῃ τοὺς
ὑπουργοὺς του, νὰ καλῇ ἄλλους, νὰ ποιῆται ἀνά
πᾶσαν ὥραν ἐκκλησίαν εἰς τὸ Ἔθνος διὰ τῆς διαλύ-
σεως ; Μὴ ἔχων συμπαθείας, μὴ ἔχων ἀντιπαθείας,
μὴ ἔχων συμφέροντα, μὴ ἔχων ἀνάγκας ὑλικὰς,
ἀσκιῶν ἀνυπολόγιστον καὶ ἀπεριόριστον θέληματρον,
μὴ ἀναγκαζόμενος οὐδένα νὰ θωπεύῃ, ἀπεναντίας
παρὰ πάντων θωπεύμενος, ὦν τοῦ Ἔθνους ἡ
ἀσπίς καὶ τὸ σέμνωμα καὶ τῶν ἐθνικῶν ἰδεῶν ὁ ὑψη-
λόφρων θεματοφύλαξ, ἐγκαλείων ἐν ταῖς χερσὶ ἀκα-
τανίκητον ἔννομον δυνάμιν, δὲν ἔχει ἐξουσίαν ὁ Βα-
σιλεὺς νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, ὅταν διαγινώσκῃ
αὐτό, καὶ ὅταν πειθῆται ὅτι πλανῶνται ἢ φατριάζου-
σιν οἱ ὑπουργοὶ καὶ τὰ κοινοβούλια ; Ἀδυναμίαν
ἄρα γε ἢ ἀδιαφορίαν πρέπει νὰ ὀνομάσῃ τις τοῦτο ;
Καὶ ἂν εἶναι ἀδιαφορία, εἶναι ἄρα γε ὀρθόν, εἶναι δι-
καίον, εἶναι ἐντίμον καὶ βασιλικόν τὸ καλύπτειν τὴν
ἀδιαφορίαν διὰ τοῦ προσχήματος τῆς δῆθεν ἀδυνα-
μίας, καὶ ὀχυροῦσθαι ὅπισθεν ἀβασίμων σοφισμάτων
πρὸς ἄμυναν κατὰ παραπόνου καὶ μομφῆς οὐ μόν-
ον βασίμου ἀλλὰ καὶ δικαίας ; Καλὴν πίστιν καὶ
εὐθύτητα ἐν τῇ διαχειρίσει τῆς ἐξουσίας καὶ τῶν
προνομίων αὐτοῦ πρέπει νὰ ζητῇ καὶ νὰ ἀξιοῖ παρὰ
τοῦ συνταγματικοῦ Ἡγεμόνος ὁ Λαός. Καλὴν πίστιν,
καὶ τὸ εὐγενὲς θάρρος, τὸ εἰς τὸν Ἡγεμόνα ἐξαιρέτως
προσηκόν, τὸ ἀπὸ τῆς ἰδίας τιμῆς καὶ ἠθικῆς εὐθύ-
νης τοῦ Ἡγεμόνος πηγάζον, νὰ παρεμβάλῃ τὴν ἔννο-
μον κραταίαν ἰσχύν του, τὴν ἰσχύν ταύτην, ἣν σκο-
πίμως καὶ ἐξ ὑψηλῆς ἐθνικῆς προνοίας συνεκέντρω-
σεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Βασιλέως τὸ Σύνταγμα,
ὅπως ἀποτρέπῃ ἢ ματαίωσιν ἀστόχους ἀποφάσεις ἢ
ἐπιμονάς, ὧν τὰ δυσάρεστα ἐπακολουθήματα, ἐπι-

ρεάζοντα ἐπιζημίως τὸ Ἔθνος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ
φείδωνται καὶ τῶν Ἡγεμόνων ὅσον καὶ ἀντυπικῶς λέ-
γονται ἀνεύθυνοι, ἢ θέλουσι νὰ πιστεύωνται τοιοῦτοι.
Διότι Ἡγεμὼν οὐδαμῶς ἢ ραθυμῶς καὶ ἀνεπαρκῶς
ἐκπληρῶν τὸ πρὸς τὴν Πατρίδα, τὴν Πολιτείαν, καὶ
τοὺς Θεσμούς τῆς ἱερῶν καθήκον του, Ἡγεμὼν μὴ
ἔχων τὸ θάρρος νὰ παρεμβάλῃ τὴν ἰσχύν του ὅπως
μὴ δημιουργῇ ἀφορμὰς λόγων καὶ μὴ ταράττῃ τὴν
ἄνεσιν τῶν ὀλβίων ἡμερῶν του, Ἡγεμὼν μὴ ἀπο-
δεχόμενος εὐθύνας ἀποκειμένους ἀναποδράστως εἰς
τὸ ὕψος καὶ τὴν φύσιν τῆς θέσεώς του, Ἡγεμὼν
μὴ καθιστῶν δῆλην καὶ αἰσθητὴν τὴν τιμίαν καὶ
ἔννομον δρᾶσιν καὶ ἐπιτήρησιν του ἐν τῇ Πολιτείᾳ,
Ἡγεμὼν παρέργως οἰονεῖ βασιλεύων καὶ τὴν ὑπερ-
τάτην τοῦ ἀξιώματος λειτουργίαν καὶ διαχειρίσιν
μὴ ἀνάγκην εἰς ζήτημα πεφωτισμένης καὶ ἀδιαλεί-
πτου μερίμνης καὶ ἐνδελεχειας, Ἡγεμὼν τοιοῦτος
ποῖαν ἱστορικὴν ἐκτίμησιν παρασκευάζει εἰς τὸ ὄνομα
του, ποῖαν εὐεργετικὴν καὶ συνεκτικὴν ἀποστολὴν
ἀσκεῖ ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ ποῖαν τύχην ἐτοιμάζει
διὰ τὴν Πατρίδα, δι' ἑαυτὸν, καὶ τὰ τέκνα του ;

Ὅπως κρίνῃ τις ἐπομένως τὴν ἐπίδοσιν τοῦ
Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος ἐν χώρᾳ τινί, δεόν νὰ
ἐρευνήσῃ ἐὰν αἱ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος σοφῶς καὶ
σαφῶς κατασταθεῖσαι δυνάμεις καὶ ἐξουσίαι ἐλει-
τούργησαν καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν συμφῶνως πρὸς
τὴν ἔννοιαν ἣτις τὰς ὑπηγόρευσε καὶ πρὸς τὸ
γράμμα ὅπερ τὰς διετύπωσε. Μόνον οὕτω δύναται
τις δικαίως καὶ ἀσφαλῶς νὰ ἐκτιμᾷ τὰ φαινόμενα
καὶ νὰ κρίνῃ τὰ γεγονότα. Οὔτε ἡ εἰς τὸν Λαὸν
ἐπίρριψις τῆς εὐθύνης ἐπὶ τυχόν ἀποτυχίᾳ τοῦ Πο-
λιτεύματος καὶ ἄλλαις ζημίαις ἐθνικαῖς, ἀλλ' οὔτε
ἡ εἰς τὸν Βασιλέα ἐπίρριψις τῆς αὐτῆς εὐθύνης
εἶναι δικαία καὶ γενναία, διότι ἐν συνταγματικῷ
πολιτεύματι συμπράττουσι Λαός καὶ Βασιλεία, τῆς
συμπράξεως δὲ ταύτης τοὺς καρποὺς δρέπει τὸ
Ἔθνος. Ἀμφότεροι ὑπέγρουσι τὰς εὐθύνας, ἀμφό-
τεροι μερίζονται τὴν δόξαν τῆς ἐπιτυχίας, ἀμφό-
τεροι τὴν ταπεινώσιν τῆς ἀποτυχίας. Μόνον δὲ
ἐρευνωμένοι κατὰ πόσον ὀρθῶς εἰργάσθησαν καὶ
ἔδρασαν Λαός καὶ Βασιλεὺς ἐν τῷ ἰδίῳ καθωρι-
σμένῳ κύκλῳ ἕκαστος καὶ ἐν τῇ σφαιρᾳ ἣν τὸ Πο-
λίτευμα ἐχάραξεν εὐκρινῶς, δύναται τις νὰ ἐκτι-
μήσῃ τὴν βαρύνουσαν ἕκαστον εὐθύνην, τὴν ἐπί-
δοσιν ἢ ἀποτυχίαν τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύ-
ματος ἐν χώρᾳ τινί, καὶ τοὺς εὐτυχεῖς ἢ πικροὺς
καρποὺς τοὺς ὁποίους ἀνέδωκε.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΠΑΓΑΝΕΛΗΣ

